

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi

Sayı: 65, Güz 2019, s. 263-299

Makalenin geliş ve kabul tarihleri: 08.07.2019 - 27.09.2019 (Araştırma Makalesi)

KARAMANLICA MUHACİR SEDASI GAZETESİNE GÖRE YUNANİSTAN'DA MÜBADELENİN İLK YILLARI VE TÜRKÇE KONUŞAN ORTODOKSLARIN YAŞADIĞI SORUNLAR*

Meryem ORAKÇI**

ÖZ

Türkiye ve Yunanistan arasında 30 Ocak 1923 tarihinde “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” imzalanmış ve iki ülke arasında karşılıklı nüfus değişimi kararı alınmıştır. Bu kararla birlikte Türkiye'nin farklı bölgelerinden, farklı özelliklere sahip kalabalık bir göçmen kitlesi ayrılmıştır. Bu gruplardan en ilgi çekicilerinden biri yoğun olarak Anadolu'nun iç kesimlerinde yaşayan ve ana dili Türkçe olan Ortodokslardır. Türkçe konuşan Ortodokslar, diğer bölgelerden ayrılan göçmenlere nazaran Yunanistan'a uyum sağlamakta daha büyük zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Dilini bilmedikleri bir ülkede yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak ve sosyal hayatın içerisinde yer bulmakta ciddi güçlükler yaşamışlardır. Türkçe konuşan göçmenlerin mübadelenin ilk yıllarında yüzleşmek zorunda kaldıkları sıkıntıları hafifletmek ve hakları konusunda bilinçlendirmek amacıyla Yunan alfabesiyle Türkçe Muhacir Sedası adında bir gazete yayımlanmıştır. Bu çalışmada, yayın yeri Atina olan bu gazete incelenerek, Türkçe konuşan mübadillerin, mübadelenin ilk yıllarında yaşadığı sorunlar ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karamanlıca, Muhacir Sedası, Mübadele, Türkçe Konuşan Ortodokslar, Yunanistan.

* Bu makale “Karamanlıca Kaynaklarda Türkçe Konuşan Ortodokslar ve Türk-Yunan İlişkileri (1897-1930)” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, E-posta: orakci@ankara.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-2264-6032>

THE EARLY YEARS OF POPULATION EXCHANGE IN GREECE AND THE PROBLEMS OF TURKISH-SPEAKING ORTHODOXES ACCORDING TO THE MUHACİR SEDASI NEWSPAPER

ABSTRACT

On 30th January 1923 the “Convention Concerning the Exchange of Greek and Turkish Populations” was signed by Greece and Turkey and the decision of population exchange between the two countries was settled out. Thus, a crowd of immigrants with various features from various regions of Turkey left the country. One of the most interesting of these groups was the Orthodox community who lived in interior part of Turkey and who spoke Turkish language as the mother tongue. The Turkish-speaking Orthodoxes encountered greater difficulties in the matter of accommodation to Greece rather than the other immigrant groups who came from the other parts of Anatolia. They had serious difficulties in satisfying their vital needs and taking place in social life in a country of which spoken language they didn't even know. A Greek-alphabet-Turkish (Turkish in Greek Alphabet) newspaper was published for the purpose of easing the difficulties which the Turkish-speaking Orthodoxes had to face in the early years of population exchange and raising awareness about their rights. In this study, this Athenian newspaper Muhacir Sedası will be examined and the difficulties of the Turkish-speaking Orthodox community in the early years of population exchange will be analyzed.

Keywords: *Greece, Karamanlidika, Muhacir Sedası, Population Exchange, Turkish Speaking Orthodoxes.*

Giriş

Lozan Konferansı'nda Mübadele Kararı

Yunanistan ile Türkiye arasında bir nüfus değişimi yapılması fikri, Türk tarafınca henüz Milli Mücadele devam ederken dile getirilmeye başlamıştır.¹

¹ “Avrupa’da bizim aleyhimize düşmanların kullanabileceği en büyük silah bu ekalliyetler silahıdır. Binaenaleyh ben ikinci gün kendisine (Lord Curzon’a) gittim ve ilk evvel kendisine ekalliyetlerden bahsettim ve bunu ikiye ayırdık. Rum ekalliyetleri için mübadele esasını teklif ettim ve dedim ki “Biz, devamlı bir sulh istiyoruz ve bunun için bu suretle bizi onlardan, onları bizden emin kılmaktır. Bundan sonra bizde kalacak Rumlarda harici bir fikir vardır. Bir gün Türkiye’yi parçalayacağız, burayı oraya (Yunanistan’a) raptedeceğiz. Buraların Türkiye’de kaldığı sabit olmalıdır ki, birbirimizin elini tutalım. Birbirimizle iyi geçinelim. Bundan iyisi ise onları rahat yaşayabilecekleri yerlere göndermek ve Müslümanları da rahat yaşayabilecekleri bir yere celp etmek lazımdır.” **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre: I, Cilt. 3, 4 Nisan 1338 (1922), s. 176. Söz konusu gezi, TBMM’nin

Lozan'a gidecek heyete verilen 14 maddelik talimatnamede de mübadelenin gerçekleşmesine uğraşılacağı hususu yer almıştır.² Ancak Türkiye'nin nüfus değişimi konusunda oldukça istekli olmasına rağmen, teklif Türk heyeti tarafından değil müttefikler tarafından yapılmıştır.³ Milletler Cemiyeti Mülteciler Yüksek Komiseri olan Fridtjof Nansen, Lozan Konferansı başlamadan evvel mübadele konusunda bir rapor hazırlamıştır. Nansen, bu raporu hazırladığı esnada Venizelos ile de görüşmüş ve mübadele önerisi Yunanistan tarafından da kabul edilmiştir.⁴ Bunun nedeni, Büyük Taarruz'un ardından Kasım 1922'ye kadar, yaklaşık 900 bin kişinin zaten Türkiye'den Yunanistan'a göç etmiş olmasıdır.⁵ Dolayısıyla, iki tarafın da nüfus mübadelesi fikrine sıcak baktığı anlaşılmıştır. Nansen, yaptığı çalışmaya dayanarak, göçmenlerin gönderildikleri bölgedeki tarım arazilerini işlemesi ve 1923 yılı tarım ürünlerini alabilmesi için mübadele kararının hemen alınmasını ve Şubat ayından önce tamamlanmasını tavsiye etmiştir. Aksi takdirde iki ülkede büyük ekonomik sıkıntılar baş göstereceği uyarısında bulunmuştur.⁶ Nansen; iki ülkenin, mübadele sınırları, zorunlu olup

icraatlarıyla ilgili Avrupalı politikacıları ve Avrupa basınına bilgilendirme amacıyla Şubat 1922'de yapılmıştır. Bkz: Yusuf Kemal Tengirşek, **Vatan Hizmetinde**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 239-264.

- ² Tüm maddeler için bkz: **Türk İstiklal Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 6 ncı Kısım IV Kitap İstiklal Harbinin Son Safhası (18 Eylül 1922-1 Kasım 1923)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1969, s. 117-118.
- ³ Türk heyetinden Dr. Rıza Nur hatıralarında bu konudaki şaşkınlığını şöyle anlatmaktadır: "...Ruznamede yalnız esir mübadelesi vardı. Hayrette kaldım. Bu mübadele benim Türkçülük noktasından esas emelim idi; fakat böyle tarihte görülmemiş bir şeyi nasıl teklif edeceğim diye öteden beri düşünüp duruyordum. Şimdi kendi kendine ortaya geldi. Yani gökten düşmüş, minkudret oldu." Bkz: Dr. Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım III. Cilt**, Altındağ Yayınevi, İstanbul, 1967, s. 1040. Türk heyeti başkanı İsmet Paşa da savaş tutsaklarının değişimi için toplanmış olan oturumda, nüfus mübadelesinin gündeme getirilmesine şaşırıldığını dile getirmiştir. Bkz: Seha L. Meray, **Lozan, Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, Takım I, Cilt 1, Kitap 1, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973, s. 117.
- ⁴ Venizelos, Konferans esnasında bir aralık mübadele fikrinden vazgeçilmesini de istemiş, ancak bu isteği kabul görmemiştir. Bkz: Çağla Derya Tağmat, "Lozan Barış Konferansı'na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos'un Dünyasında Lozan", **ÇTTAD**, XIV/29, Güz 2014, s. 153.
- ⁵ Elsa Kontogiorgi, "H Apokatastasi 1922-1930 [İskân 1922-1930]", **Istoria tou Neou Ellinismou [Çağdaş Yunan Tarihi]** Cilt:7, Yayınlayan: Ellinika Grammata, Atina, 2014, s. 102. Renee Hirshon ise 1922 yılının son aylarında, mübadele sözleşmesi imzalanmadan önce Yunanistan'a giden göçmen sayısının bir milyonun üzerinde olduğunu yazmaktadır. Renee Hirschon, "Ege Bölgesi'ndeki Ayırışan Halklar", **Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Çev. Müfide Pekin-Ertuğ Altınay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 7.
- ⁶ Meray, **a.g.e**, s. 117.

olmayacağı, mübadeleyi yürütecek komisyonun hangi nitelikte olacağı gibi sorunları bir an önce çözerek mübadele sözleşmesini imzalamalarını istemiştir.⁷

Lozan görüşmelerinde, iki taraf da mübadelenin yapılmasını hedeflemesine karşın birtakım şartlar ileri sürmüştür. Yunanistan; Anadolu'dan gelen Rumları yerleştirebilmek için Türk azınlığı göndermek istemekle birlikte, İstanbul Rumlarının Türkiye'de kalmasını talep etmiş, mübadele bölgesini Yunanistan lehine sınırlandırmaya çalışmıştır. Buna karşılık Türkiye, İstanbul Rumlarının mübadele dışı tutulmasına karşı çıkmıştır. Türkiye mübadele dışında tutulması gereken grubun yaşadıkları bölgede çoğunluğu oluşturan Batı Trakya Türkleri olması gerektiğini savunmuştur.⁸

Mübadele meselesini çözüme kavuşturma amacıyla olan Türkiye, İstanbul Rumlarının mübadeleden istisna tutulmasını kabul etmiş ancak Yunan heyeti İstanbul'un sınırlarını İzmit'e değin kabul ettirmeye çalışmış, dolayısıyla daha fazla Rum'u bırakmak istemiştir. Türk heyetinin itirazı üzerine, İstanbul sınırı 1912 Belediye Kanununa göre kabul edilmiştir. Bu teklifle birlikte Batı Trakya Türklerinin de mübadele dışı bırakılması kararı alınarak uzlaşya varılmıştır.

Türkiye ve Yunanistan arasında 30 Ocak 1923 tarihinde "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" imzalanarak, mübadele kararı alınmıştır. 19 maddelik mübadele sözleşmesinde; mübadeleye tabi olacak kişiler, mübadelenin uygulanması ve mübadeleden doğacak sıkıntıları gidermekle yükümlü kurumlar yer almıştır. Protokolün ilk maddesine göre; Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklular ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyrukluların, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak değişimine karar verilmiştir.⁹

⁷ Meray, a.g.e, s. 118.

⁸ Seçil Akgün, "Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu", **Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Türk-Yunan İlişkileri Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri**, Gen. Kur. Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1986, s. 249.

⁹ "Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" başlığı altındaki tüm maddeler için bkz: **İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)**, TTK Basımevi, Ankara, 2000, s. 185-191.

1 - Türkçe Konuşan Ortodokslar ve Karamanlıca *Muhacir Sedası* Gazetesi

Mübadele öncesinde Anadolu'nun değişik bölgelerinde anadili Türkçe olup Rum Patrikhanesi'ne bağlı Ortodokslar bulunuyordu.¹⁰ 19. yüzyılın başında Anadolu'ya gelmeye başlayan İngiliz ve Amerikan misyonerlerin raporları, Anadolu Ortodoksları arasında Türkçenin yaygınlığı konusunda dikkate değer bilgiler içermektedir. Bunlardan birine göre, Anadolu'ya ulaşan ilk Amerikalı misyonerler, öncelikle Anadolu Rumları ile anlaşabilmek için Rumca eğitim almış ve pratik yapmak için Batı Anadolu'ya gelmişlerdir. Bu gezileri sırasında Anadolu Rumlarının büyük oranda Rumca bilmediklerini ve Türkçe konuşup, yazı dilinde ise Yunan harfli Türkçe kullandıklarını görererek Rumcadan önce Türkçe öğrenmeleri gerektiği yönünde bir kanaate varmışlardır.¹¹ Misyonerlerin, Türkçe öğrenip Yunan harfli Türkçe eserler hazırlayınca kadar faaliyetlerinin sınırlı olacağı hakkında kaleme alınan bir rapor da Manisa, Uşak, Tavas, Antalya, Frigya, Antakya, Kilikya ve Konya'da yaşayan Türkçe konuşan Ortodokslarla ilgilidir.¹² Bu durum Anadolu'ya gelen yabancıların da dikkatini çekmiştir. Arnold Toynbee, Aydın vilayetinin iç kısımlarında yer alan Kula'nın kuzeyindeki Gölde köyünde, mezar taşları üzerinde Karamanlıca yazılar görmüş, bekçi ile iletişime geçebilmek için bildiği tüm Türkçeyi konuşmak zorunda kaldığını belirtmiştir. Efes'te bulunan Kırkinci köyünde de erkeklerin Yunancayı yeni öğrenmeye başladığını, ancak evlerinde anne ve eşleriyle Türkçe konuşmak zorunda kaldıklarını gördüğünü yazmıştır.¹³ Tüm bunlarla birlikte "Karamanlılar" olarak adlandırılan ve büyük oranda bugünkü Orta Anadolu bölgesinde yaşayan Ortodokslar, sadece konuştukları dille değil, görünüş ve yaşayış olarak diğer bölgelerde yaşayan Rumlardan büyük farklılıklar gösterirken, Müslüman komşularıyla ise önemli

¹⁰ Anadolu Hıristiyanları arasında Türkçenin yeri için bkz: Orhan Koloğlu, "Osmanlı'da Türk Olmayan Cemaatlerde Türkçenin Yeri", **Türkler**, Cilt 11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: 2002, s.969. Ayrıca bkz: Ayşe Aksu, "Misyoner Raporlarına Göre 19. Yüzyılda Anadolu'da Türkçenin Konumu", **Yeni Türk Edebiyatı**, Sayı 3, Mart 2011, s. 123.

¹¹ Aksu, **a.g.m.**, s. 123.

¹² Aksu, **a.g.m.**, s.125. Türkçe konuşan Ortodoksların neredeyse tüm Anadolu coğrafyasında yaşadıkları, Karamanlıca yayınların abonelerinden de anlaşılmaktadır. 1913-1914 Anadolu salnamelerinin sonunda verilen abonelerin isim ve yaşadıkları bölge isimleri bu durumu göstermektedir. Verilen bazı yerleşim yerleri şöyledir: İstanbul, Nevşehir, Konya, Karadeniz Ereğlisi, Adana, Aydın, Aksaray, Ankara, Afyonkarahisar, Zonguldak, Denizli, İzmir, Niğde, Ürgüp, Bafra, Bartın, Salihli, Silifke, Yozgat, Tosya, Nallıhan, Kastamonu, Haymana.

¹³ Arnold Joseph Toynbee, **Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi**, çev. Kadri Mustafa Orağlı, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2007, s. 139.

benzerlik göstermiş, hatta bir yabancı tarafından sadece kilisede görüldüklerinde Hıristiyan oldukları anlaşılabilmiştir. 1833 ve 1843 yıllarında iki kez Anadolu’da bulunan ünlü arkeolog ve gezgin Fransız Charles Texier, Kapadokyalı Ortodoksların batı Rumlarıyla aralarındaki farklılıklarından ve Müslüman komşularına benzerliklerinden bahsetmiştir. Texier, özel olarak Ürgüp Ortodokslarından bahsederken, onların Rumca bilmeyip, Türkçe konuştuklarını; Rumcanın sadece dini törenlerde papazlar tarafından kullandığını belirtmiştir.¹⁴ Kapadokya’nın Ortodoks erkek ve kadınlarının diğer köylüler gibi giyindiğini anlatan Texier,¹⁵ İncesu’daki (Kayseri) Ortodoks kadınlardan bahsederken, başlarına gümüş paralarla süslenmiş türban bağladıklarını ve ayaklarına Türklerin “halhal” dediği gümüş halkalardan taktıklarını yazmıştır.¹⁶ Texier, ayrıca, halkın sanata önem vermediğini söylediği vesile ile dönemin batılı Rumlarının, bu bölge halkına bakış açısına da değinmiş ve “zarif” Yunanların bu bölge Ortodokslarını küçümsediğini belirtmiştir.¹⁷ 1883-1884 yıllarında Kapadokya’da bulunan arkeolog J. R. Sitlington Sterret, Kapadokya’nın batısında Melekopi (Derinkuyu), Gerveri (Güzelyurt) gibi bazı yerlerde Rumca konuşulmasına rağmen, diğer bölgelerde yaşayan Ortodoksların sadece Türkçe bildiğini yazmıştır.¹⁸ Aynı şekilde 1880 ve 1896 yıllarında Anadolu’da bulunmuş olan Prof. Ramsay, Kapadokya’da yaşayan Ortodoksların batıdakilerden oldukça farklı olduğunu; dinleri ve dinlerine ait ritüeller dışında hiçbir ortak özellik taşımadıklarını belirtmiştir. Konu ile ilgili görüşünü “*Türkiye’nin doğusunda kapısındaki yazıt Yunan harflerinden olan bir kilise görebilirsiniz, ama okuduğumuzda onun Türkçe olduğunu görürsünüz ve araştırdığınızda öğrenirsiniz ki cemaatte papazdan başka hiç kimse Yunanca bilmiyordur*” şeklinde aktaran Ramsay, bu nedenle onların Yunan kanı taşımadıklarını, bölgede yaşamış olan diğer milletlerin torunları olduklarını iddia etmiştir.¹⁹

Türkçenin Yunan harfleriyle ifade edilmesi anlamına gelen Karamanlıca yazı dili, özellikle bu topluluğun dini metinlerine ve dua kitaplarına

¹⁴ Texier, **a.g.e.**, s. 84.

¹⁵ Texier, **a.g.e.**, s. 104

¹⁶ Texier, **a.g.e.**, s. 76.

¹⁷ Texier, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁸ Meliha Karakaya, “Seyahatnamelerde Nevşehir”, **Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine**, Editör: Musa Şaşmaz, Kitabevi, İstanbul, 2008, s. 47.

¹⁹ Karakaya, **a.g.m.**, s. 49.

ulaşabilmeleri için doğmuştur.²⁰ 18. yüzyılda Amsterdam'da basılan “*Gülzar-ı İman-ı Mesihî*” ile ilk örneğini veren Karamanlıca yayınlar; 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın ilk çeyreğine değin en çeşitli ve en zengin dönemini yaşamıştır.²¹ Bu gelişim başlangıçta yine dini kaygılarla gerçekleşmiştir. 19. yüzyılın başından itibaren Anadolu'ya gelen Batılı misyonerler, Ortodoksları hedef kitle olarak seçmiş ve onlara ulaşabilmek için Karamanlıca dini kitaplar yoluyla propaganda yapmıştır. Buna karşılık cemaatini bu propagandadan korumak isteyen Patrikhane de, Karamanlıca dini kitapların yayımlanmasına destek vermiştir.²² Karamanlıca süreli yayınlar ise İzmir'de başlamış, İstanbul'da zirve noktasına ulaşmış, mübadele sonrası Yunanistan'da son bulmuştur.²³

Türkiye'den ayrılışlarının ardından Türkçe konuşan Ortodoksların Yunanistan'ı algılama şekilleri, Yunanistan'da yayımlanmış son Karamanlıca gazetelerden biri olan²⁴ *Muhacir Sedası*'na yansımıştır. Gazete “*Προσφυγική Φωνή*” (*Prosfigiki Foni*) adıyla Yunanca ve *Muhacir Sedası* adıyla Karamanlıca iki kısım olarak çıkmıştır. 1924 yılının Şubat ayında henüz mübadele devam ederken yayımlanmaya başlayan gazetenin son sayısı ise 20

²⁰ Yapılan araştırmalar “Karamanlıca”nın henüz yeni bir terim olduğunu göstermektedir. Akademik metinlerde ilk olarak, 1932 yılında Anadolu'da dil çalışmaları yapmış olan R. M. Dawkins tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. Bkz: Evangelia Balta, “Karamanlıca Kitapların Dönemlere Göre İncelenmesi ve Konularına Göre Sınıflandırılması”, *Müteferrika*, S. 13, Yaz 1998, s. 3.

²¹ Osmanlı dönemindeki Karamanlıca yayınların ilk örneğinin, 16. yüzyıla ait Martin Crusius'un “Turco-Graciae” kitabının içerisinde bir bölüm olan “*Gennadios İtikatnamesi*” adlı eser olduğu görülmektedir. Bu eser, Patrik Gennadios tarafından, İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı Padişahı İkinci Mehmet'e sunulmuştur. Bkz: Ragıp Özdem, “Gennadios'un İtikat namesi”, *Ülkü*, C. 10, S. 60, Şubat 1938, s.529-540. Ancak genel kabule göre bu eser Karamanlıların faydalanması için yayımlanmadığından ayrı bir yere sahiptir ve bu nedenle Karamanlıca yayınların ilk örneği 1718 yılına tarihlenmektedir. Bkz: Semavi Eyice, *a.g.m.*, s. 26.

²² Bu eserler Protestanlık öğretilerini savunan misyonerlere karşı Ortodoksların bilinçlenmesi amacını taşımıştır.1876'da yayımlanan *Elenghos Diamartiromenon yahut Tekzib ul Protestan* adlı kitabın önsözünde “*Her bir Hristiyan kardeşlerimize pilinmesi elzem olan martirialardan iparet olan Protestanların her bir suallerine mefhum verilmek üzere Ürgüplü H. Stefanos Ioannou teelif kerdesi olarak, bir eseri kadime olup, Atina'da tabb u temsil olunmuştur*” denmektedir. Bkz: Ioannu Lazarus - Ioannu Stefanos, *a.g.e.*, s. 3.

²³ Evangelia Balta, **Gerçi Rum İsek de, Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz: Karamanlılar ve Karamanlıca Edebiyat Üzerine Araştırmalar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s.258.

²⁴ Mübadele öncesinde İstanbul'da yayımlanan *Nea Anatoli* gazetesinin müdürlüğünü yapmış olan Ioardanis Limnidis tarafından, Selanik'te *Anatoli* adında bir gazete çıkardığı bilinmektedir. Bkz: Evangelia Balta, “Karamanli Press (Smyrna 1845-Athens 1926)”, *İ. Gündoğ Kayaoğlu Hatıra Kitabı Makaleler*, Taç Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 27-33.

Şubat 1927 tarihidir. Gazete sahibi Konya Silleli avukat Hariton S. Polatoglou'dur. Ailesi Batı Trakya'ya yerleşen Polatoglou Atina'ya yerleşmiş, 1926 yılında ise özellikle Orta Anadolu göçmenlerinin yoğun bir şekilde iskân edildiği Kozani'den milletvekilli adayı olmuş ve seçilmiştir.²⁵ 1934 yılında ise Atina'da göçmenlerin kurduğu Nea Ionia ilçesinin belediye başkanlığına adaylığını koymuştur.²⁶

Gazetenin, Karamanlıca kısmı sadece Türkçe bilen mübadillere yönelik olarak yayımlanmıştır. Gazete, Yunanca bilmemeleri nedeniyle Yunanistan'daki yaşamlarının her alanında sıkıntı yaşayan bu kesimin gündemden haberdar olması ve özellikle bürokratik işlerinde yol gösterme misyonu üstlenmiştir. Gazetenin kendi ifadesine göre çıkarılma amacı şudur:

*“...zavalluların arzularını meydana getirmek ve havadisi mahalliye ve hariciyeden ve başlıca muhacir âlemine ait mesailden malumatdar edinmek üzere hem kendilerine ve hem de devlete bir hizmet olmak için gazetemiz bir kısmı Türkçe olarak neşredilmektedir.”*²⁷

Türkçe konuşan Ortodokslar, Yunanistan'daki hayatlarının her alanında yaşadıkları sıkıntıları, yazdıkları mektuplarla gazetede dile getirmiştir. Dil bilmemeleri nedeniyle gazeteden ve Avukat Polatoglou'ndan seslerinin duyurulmasını istemişlerdir.

Yunan Milli Ekonomi Bakanlığı'nın 1928 yılındaki verilerine göre Yunanistan'daki Türkçe konuşan Ortodoksların sayısı 103.642'dir.²⁸ Bu topluluk Yunanca bilmemeleri nedeniyle, diğer mübadillerin yaşadıkları sorunların dışında kendilerine özgü sorunlar yaşamışlar, sosyal hayata ve yeni ülkelere alışmaları konusunda ciddi zorluklarla karşılaşmışlardır. Yaşadıkları zorluklar henüz gemilere binmeleri ve Yunan görevlilerinin sorumluluk alanlarına girmeleriyle birlikte kendini göstermiş ve buna eklenen

²⁵ Kleantis Polatidis, **İ Apokatastasi Ton Prosfigon Stis Eparhies Kozanis kai Ptolemaidas Kata Tin Periodo 1922-1937** [Kozani ve Ptolemaidas Şehirlerine Mülteci İskânı 1922-1937], Batı Makedonya Üniversitesi, Florina Pedagoji Okulu İlköğretim Bölümü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Florina, 2016, s. 176.

²⁶ Xaris Sabuncakis, “Karamanlidika, Karamanlides: Mithoi kai Pragmatikotita” [Karamanlıca, Karamanlılar: Mitler ve Gerçekler], **Lihnari: Üç Aylık Ionia Birliği Edebiyat ve Sanat Dergisi**, S. 40, Eylül 2010, s. 11.

²⁷ “Her şeyden Mahrum Etmek İstiyorlar”, **Muhacir Sedası**, 18 Haziran 1925.

²⁸ Maksimos Harakopoulos, **Romioi Tis Kappadokias** [Kapadokya Rumları], Pedio Yayımevi, Atina, 2014, s. 119.

daha nice sorunlar karşısında Yunanistan'a yönelik bir algı ve bakış açısı oluşturmaya başlamışlardır. Anadillerinin Türkçe olması, yeni toplumlarına eklenmesindeki en önemli sorun olmuştur. Anadolu'dan gelen bu topluluk, ilk aşamada siyasetin bir kurbanından ziyade, "istenmeyen" ve Yunanistan'a ait olmayan insanlar olarak nitelendirilmişlerdir.

2 - Mübadelenin İlk Günleri

Gemilerle Yunanistan'a taşınan mübadiller, Anadolu'dan ayrıldıktan hemen sonra sıkıntı yaşamaya başlamışlardır. Özellikle kral yanlısı Yunanlar,²⁹ Anadolu göçmenlerinin Yunan siyasetini kendi aleyhlerinde dönüştüreceği korkusuyla bu kalabalık kitleyi kabul etmemiştir. Gemide Türkçe konuşanlar "Türk tohumu göçmenler" ithamıyla ötekileştirilmek istenmiş, göçmenlerin hastalanmaları için yattıkları yerler sık sık ısılatılmış ve bu nedenle çok fazla sayıda göçmen hayatını kaybetmiştir.³⁰ Aravan (Niğde) göçmeni Anastasia Serafimidou vapurda yaşadıkları korkuyu şöyle ifade etmiştir:

²⁹ 1914 yılında Yunanistan Kralı I. Konstantinos ile Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos arasında bir fikir ayrılığı başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Yunanistan'ın alacağı konum ile ilgili olan bu anlaşmazlıkta, Kral Konstantinos Almanya ile olan ailevi yakınlığı dolayısıyla ona karşı savaşmak istememiş ve Yunanistan'ın tarafsız kalması gerektiğini savunmuştur. Başbakan Venizelos ise "Büyük Yunanistan" hedefinin gerçekleştirilmesinin ancak İtilaf Devletleri ile müttefik olmakla gerçekleşeceğini düşünmüştür. Bu anlaşmazlık nedeniyle istifa eden Venizelos, 1916 yılında Fransız ordusunun yardımıyla, Selanik'te bir Hükümet kurmuştur. Fiili olarak bir bölünme yaşanmasının ardından 1917'de İtilaf Devletleri'nin desteğiyle Kral istifaya zorlanmış ve Venizelos tekrar başbakanlık makamına geri dönmüştür. Yunanistan Venizelos'un dönüşüyle birlikte, Ekim 1917'de İtilaf Devletleri safında savaşa katılmıştır. 1920'ye geldiğinde, Yunan ordusunun hala geriye dönmemiş olması ve iç politikadaki katı tutum nedeniyle Venizelos, halkın desteğini kaybetmeye başlamıştır. Kral Aleksandros'un hayatını kaybetmesinin ardından Kasım 1920'de yapılan seçimleri Venizelos kaybetmiş ve ardından Kral Konstantinos Yunanistan'a geri dönmüştür. Fakat 1922'de Türk zaferiyle büyük bir facia yaşayan Yunanistan'da, iktidarda bulunan Kral Konstantinos sorumlu tutulmuştur. Eylül 1922'de Venizelos taraftarı askerlerin gerçekleştirdiği darbe sonucu, Konstantinos tekrar ülkeden ayrılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, "Yunanistan'da Ulusal Bölünme ve Birinci Dünya Savaşı'na Giriş", **100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Sempozyum Bildiriler Kitabı**, Editörler: Mustafa Daş-Türkmen Törelî-İlker Sever-Bülent Kucak-Mehmet Şerif Erkek-Yakup Öztürk, İzmir, 2015, s.358-359.

³⁰ **İ Eksodos: Martries Apo Tis Eparhies Tis Kentrikis kai Notias Mikrasias [Göç: İç ve Kuzey Anadolu'dan Tanıklar]**, Cilt 2, Düzenleyen: Gianni Mourelou, Kentro Mikrasiatikon Spoudon, Atina, 2004, s. 22. "...*Gemiye biner binmez kaptan bize küfür etmeye başladı. (Tanrıya, İsa'ya, Meryem'e küfür ettikten sonra) Kemal sizi göndermektense kesse daha iyiydi dedi...*" **İ Eksodos**, s. 168.

“...Tüm kalabalık papora (vapur) çıktı, oturacak yer yoktu, (göçmenler) birbirlerinin üzerine oturuyorlardı. Bir hemşeri motorun döneceğini bilmeden, motorun üzerine oturdu. Motor dönmeye başladı ve onu parçaladı. O zaman kalabalık ağlamaya ve bağırmaya başladı. Onu aldılar ve denize attılar... Vapur (şartları) acımasızdı. 16 gün denizdeydik, su çok dalgalıydı. Her gün insanlar ölüyordu, onları denize atıyorlardı. Çocuklar doğuyordu, hastalanıyorlardı. Doktor yoktu, (insanlar) ölüyor ve denize atılıyorlardı. Temiz suyumuz yoktu, vapur açıldı ve güneş bizi yakıyordu. Çocuklarımla vapurun önünde oturuyorduk, korkunç bir yerdi. Öksüzlerimi kaybetmemek için belime ipe bağlamıştım. Belimde ipe çocuklarımı denize düşmekten koruyordum...”³¹

Mübadillerin sıkıntıları Yunanistan’a ulaşmalarından sonra alındıkları karantinada da devam etmiştir. Süresi bir hafta ve on beş gün arasında değişen karantina sırasında gördükleri muamele göçmenleri oldukça incitmiştir. Karantinayla ilgili şikâyetçi oldukları en önemli sıkıntı, kadın ve genç kızların saçlarının kesilmesi olmuş ve bu uygulama hakaret olarak algılanmıştır.³² Bunun yanı sıra Yunan memurlar karantinadaki göçmenlere kötü davranmışlar, dil nedeniyle anlaşma zorluğu yaşandığından şiddet dahi uygulamışlardır. Memurlar aynı zamanda, göçmenlerin bu durumlarını kazanç kapısı olarak görmüştür. Mübadillerin kendilerinden evvel Yunanistan’a gelen akrabalarıyla uzaktan bile görüşmelerine izin vermezken, akrabalarına mektup göndermek isteyenlerden ücret almıştır. Memurlar, göçmenlerin ekme, peynir, sigara gibi ihtiyaçlarını karantina dışındaki fiyatlarının neredeyse dört katına satmışlardır.³³

³¹ Giorgos Deligiannis, **İ Antallagi Ton Plithismon kai İ Katastasi Ton Ellinos Prosfigon Tis Kappadokias Sti Makedonia [Nüfus Mübadelesi ve Makedonya’daki Kapadokyalı Rumların Durumu]**, İdmon Yayınevi, Atina, 2001, s. 42

³² “Muhaberat”, **Muhacir Sedası**, 7 Eylül 1924. “...Kapadokyalı kadınlar saçlarını asla kesmezler. Kabak gibi tıraş edildiklerinde kendilerini öldürmek istediler (çünkü) bu onlar için büyük bir utançtı...” Eirinis Koufos, **İ Metafora Tis Musikis Proforikotitas Sto Horo kai Sto Hrono: Parelthon kai Paron Sto Sementere Tis Kappadokias [Müzik Kültürünün Ülkeler ve Zamanda Taşınması. Kapadokya’nın Sementre köyü, geçmiş ve şimdi]**, Makedonya Üniversitesi Müzik Bilimi ve Tekniği Bölümü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selanik, 2011, s. 18. Yunanistan’a daha geç ulaşanlar kendilerinden önce gelen muhacirlerden iki genç kızın saçları kesildiği için intihar etmeleri sebebiyle, kendilerinin saçlarının kesilmediğini belirtmektedir. **İ Eksodos**, s. 57.

³³ “Muhaberat”, **Muhacir Sedası**, 7 Eylül 1924.

Karantinayı tamamlayan mübadiller, Yunan memurlarının başka bir usulsüzlüğüyle daha karşı karşıya kalmıştır. Mübadele sözleşmesinin sekizinci maddesi uyarınca, taşınır mallarını ücretsiz olarak Türk limanlarından geçirerek yolculuklarını tamamlamalarına rağmen, aynı haklarını Yunanistan'da kullanamamışlardır.³⁴ Yunan yetkililer, mübadillerin ellerindeki evrakı yetersiz görmüş ve malların vergisiz teslimi için birtakım bürokratik işlemler öne sürmüştür. Mübadiller için, ilk olarak geldikleri yere ait cemiyetten memleketlerini gösteren bir belge alıp (Pistopiitikon) bu belgeyi "Kurtarılmamış Rumlar Komisyonu'na" (Epitropi ton Allitroton Ellinikon) onaylattıktan sonra mübadil kimliği (Prosfigiki Vivliarion) alma mecburiyeti konmuştur. Tüm bu işlemlerin tamamlanmasının ardından bir dilekçeyle Ekonomi Bakanlığı'na başvurmaları istenmiş ve alınan sonuç üzerine eşyaların vergisiz çıkışına izin verileceği duyurulmuştur. En azından on beş gün süren işlemler, mübadillerin Yunanistan'ı ve Yunancayı bilmemeleri nedeniyle daha da uzamıştır. Göçmenler bu işlemlerin tamamlanmasını bekledikleri süre içerisinde limanda, açık havada yatıp kalmışlardır.³⁵ Yunan memurlarının sözleşmeye aykırı bu keyfi tutumları aslında bir başlangıç olmuştur. İleriki yıllarda memurların yasalardan ve bağlı buldukları kurumdan bağımsız olarak hareket etmelerinin pek çok örneği yaşandığı görülmektedir.

3 - Çalışma ve İskân Konusunda Yaşanan Sorunlar

Mübadele sözleşmesi henüz yürürlüğe girmeden evvel 1922 yılının son aylarında Türkiye'den yaklaşık 900 bin göçmen Yunanistan'a gitmiştir. Başlangıçta milli çıkarlar doğrultusunda homojen bir Yunanistan yaratma isteğiyle göçmenlere olumlu bakılmıştır.³⁶ Ancak bir yıl bile dolmadan Yunanistan ekonomisi göçmenlerin iskân ve iâşesinin karşılanması konusunda çaresiz kalmıştır. 4.5 milyon nüfuslu Yunanistan'a gelmiş olan kalabalık göçmen grubunun açıkta ve perişan halde olması büyük siyasi ve sosyal krizlerin patlamasına neden olacağından, Yunanistan Milletler

³⁴ Madde 8: Göçmenler, her çeşit taşınır mallarını yanlarında götürmekte ya da bunları taşıtmakta serbest olacaklar ve bu yüzden kendilerinden çıkış ya da giriş ya da başka herhangi bir vergi alınmayacaktır. Bkz: Soysal, a.g.e, s. 186.

³⁵ "Eziyet Yine Eziyet", *Muhacir Sedası*, 10 Ağustos 1924.

³⁶ Elisabeth Kontogiorgi, "Makedonya'nın Yunanistan'a Ait Olan Kısımına Mülteci Yerleşiminin Ekonomik Sonuçları 1923-1932", *Ege'yi Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Derleyen: Renee Hirschon, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2007, s. 92

Cemiyetine başvurmak mecburiyetinde kalmıştır. Milletler Cemiyeti'nin girişimiyle Osmanlı azınlıklarına özel bir ilgi duyan Henry Morgenthau'nun başkanlığında Eylül 1923'te Atina merkezli "Göçmenleri İskân Komitesi" (Epitropi Apokatastaseos Prosfigon) kurulmuştur.³⁷ Öncelikli görevi göçmenlere istihdam ve konut sağlamak olan komite, Yunan Devleti'ne değil, Milletler Cemiyetine bağlı özerk bir yapı olarak tasarlanmıştır.³⁸

Kuruluşunun ardından hızlı bir şekilde çalışmaya başlayan EAP öncelikle göçmenlerin iskânı için uygun bölge arayışı içine girmiştir. Bu arayışta ön plana çıkan bölge, Balkan Savaşları ile Yunanistan'a geçen verimli ve ıssız Kuzey Yunanistan olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonunda İtilaf Devletleri ve Bulgaristan arasında 1919'da imzalanan Neuilly Antlaşması ile gönüllülük esasına dayalı Bulgar-Yunan mübadelesi yapılmış ve bölgedeki Bulgar nüfusu azalmıştı.³⁹ Aynı zamanda nüfus mübadelesiyle Türkiye'ye giden Müslümanların neredeyse tamamı bu bölgeden ayrılmıştı. Hem bu geniş coğrafyanın işlenmesi hem de Türklerden kalan ev ve arazilerden göçmenlerin faydalanabilmesi için bu bölge tercih edilmiştir. EAP'ın ekonomik kaygılarla yaptığı bu tercih, siyasi gerekçelerle Yunanistan tarafından da paylaşılmıştır. Venizelos, Bulgar ve Türk göçünün ardından bölgenin Anadolu'dan gelen göçmenlerle Yunanlaştırılması, böylece kuzey ve kuzeydoğu sınırlarının güvence altına alınması gerektiğini düşünmüştür. Bu nedenlerle mübadeleyle gelen çiftçiler öncelikli olarak Kuzey Yunanistan'a yerleştirilmiştir.⁴⁰

EAP, göçmen iskânı konusunda bazı kriterleri göz önünde bulundurmıştır. Bunlardan ilki Yunanistan'a kolay adapte olmalarını sağlamak için aynı bölgeden gelenlerin aynı yerlere iskân edilmeleridir. Fakat göçmenlerin kendilerine gösterilen yerlerin elverişsizliği gibi gerekçelerle farklı bölgelere dağılmaları, bu ilkenin büyük oranda hayata geçirilememesine

³⁷ Metnin geri kalan kısmında EAP olarak kısaltılacaktır.

³⁸ Nikos Zaikos, "To Prosfigiko Zitima stin Ellada: H Diethnis Dikaiiki Prooptiki [Yunanistan'da Göçmen Sorunu: Uluslararası Hukuk Perspektifi]", **Oi Prosfiges sth Makedonia: Apo thn Tragodia, stin Epopoiia [Makedonya'daki Muhacirler: Trajediden Romantizme]** Editörler: Ioannis S. Koliopoulos-Iakovos D. Mihaliidis, Troia A. E Yayımevi, Atina, 2009, s. 41. Aynı zamanda Henry Morgenthau'nun EAP başkanlığı görevini yürüttüğü döneme dair bkz: Henry Morgenthau, **I Was Sent To Athens**, Garden City, New York, 1929.

³⁹ Daha fazla bilgi için bkz: İbrahim Kamil, "Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 60, Bahar 2017, s. 91-118.

⁴⁰ Evangelia Balta, **Nüfus Mübadelesi**, Çev. Müfit Günay-Ahmet Akşit-Melike Işık Durmaz, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2015, s. 147.

neden olmuştur. Örneğin, Aksaray'ın Helvadere köyünden gelmiş olan mübadiller iki ay kadar Parga ve Volos'ta bekledikten sonra Kavala'daki Çınardere adlı bölgeye yerleştirilmişlerdir. Bataklık olan bölgede sıtma ve sert kış şartlarından dolayı birçok mübadil hayatını kaybetmiştir. Bölgeden ayrılanlar kendilerine uygun bir yer bulabilmek için Dedeağaç ve Kalkış'a dağılmışlardır.⁴¹ İkinci olarak; göçmenler “şehirli” ve “köylü” şeklinde ayrılarak Türkiye'deki konumlarıyla aynı veya benzer yerlere iskân edilmeye çalışılmıştır. Yani kasaba ve şehirlerden gelenler kentlere, köylerden gelip tarımla uğraşanlar köylere yönlendirilmiştir. Aynı zamanda köylü olarak ayrılan çiftçilerin bildikleri ürünleri yetiştirebilecekleri yerlere iskânları planlanmıştır.⁴² Ancak bu ilkenin uygulanmasında da ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Esnaf ve meslek sahibi olan göçmenlerin iskânı da kırsal iskânın daha düşük maliyetli olması ve Yunanistan tarafından işçi sınıfı yerine küçük çiftçi sayısının artması tercih edildiğinden, daha çok tarım yapılabilecek bölgeler dâhilinde yapılmıştır. İskânın belirlenen kurallara uygun olmaması daha çok devlet denetiminin eksikliğinden kaynaklanmıştır. Bu nedenle mübadillerin ilk yılları oldukça hareketli geçmiş, yerleşecek en iyi koşullara sahip yeri bulmak için bölgeden bölgeye dolaşmışlardır.

EAP, Aralık 1930'a kadar çalışarak, özel bir anlaşma ile mülkler ve göçmenlerle ilgili yükümlülüklerini Yunan Devleti'ne devretmiştir. Lağvına kadar, 570 bin göçmeni Kuzey Yunanistan'daki küçük çiftliklere yerleştirmiştir. Bu çiftçiler için 50 binden fazla yeni ev inşa edilmiş, bu sayıya yakın Müslüman evi onarılarak mübadillere verilmiştir. Komisyon 1929 yılına değin şehirli göçmenler için kent içi yerleşimlerde 27 binden fazla ev inşa etmiştir.⁴³ Ancak inşa edilen evler ve iskân edilenlere dair verilen rakamlar gösterişli olsa da ihtiyacı karşılamaktan çok uzak olmuştur. 1926 yılında iskân edilmiş bir mübadil “*bir çiftçiyi bir köye gönderip orada altı rutubetli üstü her taraftan ı ışık görünür iki oda verilmesi ile o çiftçi yerleşmiş mi olur*” diyerek hem yapılan evlerin kalitesine hem de ev vermekle ihtiyaçların karşılandığının varsayılmasına karşı çıkmıştır.⁴⁴

⁴¹ Konstantinos Nigdelis, **To Halvantere Tis Kappadokias [Kapadokya'nın Halvadere Köyü]**, Ekpaideftiko&Politistiko İdrima, Yayın yeri yok (y.y), tarih yok (t.y), s. 54.

⁴² Vasilis Kolonas, “1923'ten Önce ve Sonra Küçük Asya Rumlarının Konut Sorunu ve Mimari Tarzı”, **Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Derleyen: Renee Hirschon, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 259.

⁴³ Bruce Clark, **İki Kere Yabancı: Kitleli İnsan İhracı Modern Türkiye'yi ve Yunanistan'ı Nasıl Biçimlendirdi?**, Çev. Müfide Pekin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 239.

⁴⁴ “Muhacir Çiftçilerimiz”, **Muhacir Sedası**, 26 Ocak 1926.

EAP'ın kurulduğu Cenevre Protokolü uyarınca Yunanistan başlangıç olarak EAP'a 5 milyon dönüm arazi vermiştir.⁴⁵ EAP, Milletler Cemiyeti'nden aldığı kredi desteğiyle birlikte "sinikismos"⁴⁶ adı verilen göçmen yerleşim bölgelerini inşa etmeye başlamıştır. 1923'te başlayan göçmen konutlarının sayısı, iskân bölgelerine yönlendirilmiş olan muhacirlerin sayısının çok altında olmuştur. Kendilerine sıra gelmesini bekleyen göçmenlerin bu bekleyişi bazı bölgelerde yıllarca sürmüştür. Bu süreçte camilerde, çadırlarda veya kendi inşa ettikleri barakalarda kalmışlardır. Örneğin Niğde'nin Küçük ve Uluğaç köylerinden gelen mübadiller Yunanistan'a ulaşmalarının üstünden bir yıl geçmiş olmasına rağmen yönlendirildikleri Kavala'nın Pravi kasabasında açıkta beklemişlerdir. Aynı zamanda henüz arazi tahsisi yapılmadığından çalışmamışlar ve dilencilik yapmak zorunda kalmışlardır.⁴⁷ 1926 yılının kış aylarına gelindiğinde hem Drama'da hem Kavala'da bitirilmesi planlanan konutlar tamamlanamadığından bu iki şehirdeki mübadiller kışı çadırda geçirmişlerdir. Aynı şekilde Pravion (Kavala), Doksato (Drama) ve Rodopoliva (Serez) konutları 1926 kışına yetişmemiştir.⁴⁸

Bu evlerin yapımı ihale usulüyle müteahhitlere verilmiştir. *Muhacir Sedası*'na göre yetkililer bu ihaleleri başka hiçbir ölçüt gözetmeden yakınlarına verdiğinden, evler tamamlanamamış, tamamlananlar ise çürük inşa edilmiştir. 1925 yılının Haziran ayında Devlet yetkililerinin, Kaysarani'de inşa edilecek konutları ihale açmadan kendi yakınlarına verdiği iddiası ortaya atılmıştır.⁴⁹ Aynı zamanda bu çıkar ilişkisi nedeniyle, müteahhitler devlete güvenerek konutların parasını peşin almasına rağmen yapımını geciktirmişlerdir. Uzun süre tamamlanamayan ve göçmenlerin oldukça tepkisine neden olan başka bir yer de şehirli göçmenler için inşa edilen Podonifti (Atina) konutlarıdır.⁵⁰ Konut inşalarının iki yıldan uzun sürmesinin nedeni olarak görülen müteahhitler için Sosyal Yardım Bakanlığı'nın denetimi talebinde bulunulmuştur.⁵¹ Başka bir şikâyet üzerine

⁴⁵ Stathis Pelagidis, **Prosfigiki Ellada 1913-1930 [Muhacir Yunanistan'ı]**, Kiriakidi Kardeşler Yayınevi, Selanik, 2003, s. 229.

⁴⁶ Sinikismos [συνοικισμός]: Semt, muhit.

⁴⁷ S. Triantafillis, "Pravi Civarındaki Muhacirler", **Muhacir Sedası**, 14 Mayıs 1925.

⁴⁸ "Makedonya'da Muhacirlerin Ahvalı", **Muhacir Sedası** 30 Temmuz 1925.

⁴⁹ "Mısırloglou Efendinin Nahoş Hareketi", **Muhacir Sedası**, 18 Haziran 1925.

⁵⁰ "H Apegersis Tou Sinikismou Podonifti" [Podonifti Konutlarının İnşası], **Proia**, 13 Kasım 1923.

⁵¹ "Podoniftinin Vadesi Yetmemiştir", **Muhacir Sedası**, 22 Aralık 1925.

Kuzey Yunanistan'da yapılan bir soruşturma, buradaki kişilerin yüz bin drahmiden fazla parayı çaldıklarını ortaya çıkarmıştır.⁵²

Yine eksik malzeme kullanımı nedeniyle evlerin dayanıksız inşa edilmiş olması dile getirilen bir başka konudur. Bu nedenle birçok konut, yağmur ve fırtına esnasında zarar görmüş ve göçmenler hayatlarını kaybetmiştir. Temmuz 1924'te çıkan fırtınada, Podarades (Atina) konutlarında ondan fazla evin çatısı uçmuş,⁵³ Ekim 1924'te yağın şiddetli yağmurlar sırasında Agios Dionysios (Atina) konutlarında iki göçmen çocuk boğulmuştur. Yağmurun şiddetini giderek artırması üzerine, polis dairesinden gönderilen arabalarla göçmenler alınarak ahırlara yerleştirilmiştir. Başkentte göçmenlerin yağmur nedeniyle hayatlarını kaybetmeleri, *Muhacir Sedası*'nın dikkatinden kaçmamış ve tepkisini çekmiştir.⁵⁴ Aralık 1925'te ise Selanik'teki göçmen konutlarında dört mübadil soğuk nedeniyle, 12 kişi ise açlıktan hayatını kaybetmiştir.⁵⁵ Aradan bir yıl geçtiğinde, 1926 yılının Ağustos ayında yine Atina'da rüzgâr nedeniyle evler yıkılmış, enkaz altında kalan göçmenler yaralanmış ve pek çok kişi hayatını kaybetmiştir.⁵⁶

EAP'ın konutlar için istediği ücret, göçmenlerin Yunanistan'a kızgınlığının bir başka nedeni olmuştur. Mübadillere göre, bu şekilde parası olmayan mübadiller kaderlerine terk edilmiştir. 1924 yılında Leoforos Singrou'da (Atina) inşa edilen konutlar için EAP'ın belirlediği fiyat 1500 drahmî peşin ve yirmi sene taksittir. Göçmenler kendileri için inşa edilmiş olan bu evlere kira alınmasına tepki göstermiş ve bu karardan vazgeçilmesi için başvuru yapmıştır. Ancak bu talep reddedilmiştir.⁵⁷

Göçmen konutları sorunu, zaman zaman göçmenler ve devlet arasındaki tansiyonu yükseltmiştir. Göçmenler konut inşalarının gecikmesine ve tamamlananlarda ise kendilerine sıra gelmemesi üzerine durumu protesto ederek, yarı tamamlanmış evleri işgal etmişlerdir. İşgal gerekçesi olarak dil

⁵² "Suistimalatlar", *Muhacir Sedası*, tarih okunmuyor (Nisan 1925).

⁵³ "Allah da Beğenmedi", *Muhacir Sedası*, 13 Temmuz 1924. Ayrıca "Oi Anemoi Parasiroun Tous Sinikismous [Rüzgâr Muhacir Evlerini Sürükledi]", *Profigiki Foni*, 13 Temmuz 1924.

⁵⁴ "...Şurada payitahtta kulağımızın dibinde olan muhacirler hala Agia Dionosios havalisinde sular içerisinde boğulup ve soğuklardan öleceklerse vay gele başımıza...", "Sefalet Rezalet", *Muhacir Sedası*, 26 Ekim 1924.

⁵⁵ "Açlıktan Soğuktan Ölenler", *Muhacir Sedası*, 20 Aralık 1925.

⁵⁶ "Yine Felaket Muhacirlere", *Muhacir Sedası*, 27 Ağustos 1926.

⁵⁷ "Muhacir Mebuslarına Açık Mektup", *Muhacir Sedası*, 9 Mart 1924.

bilmediklerinden bürokratik işleri halledemediklerini ve böyle bir yola mecbur kaldıklarını dile getirmişlerdir. 1925 yazında Yunanistan'ın değişik yerlerinde aynı protestolar yapılmaya devam etmiştir. Haziran 1925'te Kaysarani (Atina) konutlarını bekleyenler, devletin ve EAP'ın iznini beklemeden tamamlanmamış evlere yerleşmişlerdir. Zabıta engel olmaya çalışmış ancak başaramamıştır. Bu olayın hemen ardından Podarades (Atina) ve Kokkinia'da da (Atina) aynı durum yaşanmıştır. Drapetsanos (Atina) konutlarını bekleyenler de harekete geçmiş ancak olaylar üzerine hazırlıklı olan polis benzer bir hadisenin yaşanmasına engel olmuştur. EAP öncelikle göçmenlerin bu yaptıklarına karşılık evlerin tamamlanmayacağı ve ihtiyaçlarının karşılanmayacağını duyurmuştur. Fakat daha sonra konutlara asker sevk edilerek tahliye işlemi gerçekleştirilmiştir.⁵⁸ Göçmen kadınlar okullardan bu evlere geçtiklerini, onların evlere geçmesiyle okullara başka göçmenlerin yerleştiğini dolayısıyla sokağa atıldıklarını söyleyerek müsaade istemişler ancak şiddet uygulanarak tahliye edilmişlerdir. Askerlerin özellikle direnen kadınlara karşı sert tutumları üzerine sonraki günlerde tahliye işleminde görev alan subaylardan birine kimliği tespit edilemeyen göçmenler tarafından saldırı düzenlenmiştir. Dolayısıyla göçmenler ve Yunan Devleti arasındaki gerginlik korkutucu bir boyuta ulaşmıştır.⁵⁹ Olayların bu noktaya gelmesi üzerine göçmenlerin geçici olarak konutlara dönmesine izin verilmiş yani tahliye ertelenerek gerginlik bir süre yerini sakinliğe bırakmıştır.⁶⁰

Açıkta kalan mübadiller kadar konutlara yerleşebilmiş olanların da sıkıntılar yaşadıkları ve bu sıkıntılar nedeniyle eleştirilerde buldukları görülmektedir. Öncelikle daha fazla ailenin barınabilmesi için bir ev birden fazla aileye verilmiştir. Kalabalık nedeniyle oldukça sıkıntı yaşanırken, salgın hastalıklar hızla yayılmıştır.⁶¹ İkincisi evler kullanışlı inşa edilmemiştir, evlerin etrafına tavuk vs. yetiştirecek kadar alan bırakılmamıştır.⁶²

Göçmenlerin bir diğer sorunu, kendilerine verilen bölgelerin genelde bataklık bölgeler olmasıdır. Bataklıklara kurulan çadırlar veya inşa edilen

⁵⁸ "...Kulübeler yıkıldı, evler tahliye edildi. Muhacirler insafsızcasına sokaklara atıldı ve olan hakarattan, darplardan müteessiren birkaç gün evvel bir gebe kadın, evvelisi günde bir diğeri vefat etti..." "Dumanlı Havadan İstifade Etmek", **Muhacir Sedası**, 14 Haziran 1925.

⁵⁹ "Ne Bekliyorduk Ne Çıktı", **Muhacir Sedası**, 19 Temmuz 1925.

⁶⁰ "Muhacirlerin Tahliyesi Tehir Edildi", **Muhacir Sedası**, 30 Temmuz 1925.

⁶¹ "Thlivera Katastasis Prosfigon [Muhacirlerin Acıklı Durumu], **Prosfigiki Foni**, 7 Aralık 1924.

⁶² "Muhacirlerin Ahvali", **Muhacir Sedası**, 2 Mart 1924.

konutlarda yaşayanlar, salgın hastalıklarla mücadele etmiş ve çok fazla kayıp vermiştir. Aksaray'a bağlı Çelteklielerin yerleştiği Nea İkonio'da bataklık ve kuyu suyu nedeniyle bağırsak iltihabı baş göstermiş ve birçok kişi hayatını kaybetmiştir.⁶³

Daha evvel belirtildiği gibi mübadiller Yunanistan'a gittiklerinde şehirli ve çiftçi olarak sınıflandırılmış, iskânları bu doğrultuda planlanmıştır. Esnaf ve meslek sahibi olanlar şehirlere yerleştirilmiş; çiftçilere ise tarım yapabilecekleri bölgelerde arazi verilmiştir. Ancak EAP'ın gözettiği husus, göçmenlerin yerleşimlerden itibaren ülke ekonomisine katkıda bulunmaya başlaması olmuş ve bu nedenle çiftçilerin iskânına öncelik verilmiştir. Çiftçilerin bildikleri ürünleri yetiştirmeleri için uygun arazinin sağlanmasıyla birlikte tarımda üretimin artması, ekonominin düzelmesi hedeflenmiş ve EAP'ın aldığı kredilerin rahatlıkla ödenmesi planlanmıştır. Bu nedenle EAP; bataklıkların kurutulması, çiftçi göçmen evlerinin inşası ve onların kendilerine yeter hale gelene kadar ihtiyaçlarının karşılanması faaliyetlerine öncelik vermiştir. Çiftçilere öncelik tanınması nedeniyle, şehirli göçmenler geri planda kaldıkları düşüncesini taşımışlardır. Sermaye sıkıntısı nedeniyle işyeri açamadıklarından geçimlerini sağlama sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır. Sermaye sağlamadığı ve çiftçilerle daha çok ilgilendiği için devleti eleştirmişlerdir.

Şehirli göçmenlerin sermaye talepleri üzerine Yunan Ulusal Bankası bazı bölgelerde harekete geçmiştir. Agrinio göçmen esnafına sermaye olarak kullanmaları için kredi vermiştir. Fakat banka, geri ödeme için kısa bir vade koymuş ve altı ay sonra bu borçların tahsili için harekete geçmiştir. Göçmenlerin itirazı üzerine banka imza atarak taahhüt altına girdikleri karşılığını vermiştir. Göçmenler savunmalarında ise Yunan Devleti'ni suçlamışlardır. Yunanistan'ın da mübadillere Türkiye'de kalan mallarının karşılığının verileceğini taahhüt ettiğini ancak bunu gerçekleştirmediği eleştirisini yapmışlardır.⁶⁴

Mesleğini Yunanistan'da icra edemeyen şehirli göçmenler seyyar satıcılık yaparak gazoz, limon, çorap gibi ufak şeyler satarak geçinmeye

⁶³ **KΜΣ**, Çeltek, Omiros Tenekecidis. Telmison (Haçerli) köyü göçmenleri de salgın hastalıklar nedeniyle köyün tüm yaşlılarını kaybetmiştir: "...Her evde bir yaşlı olmak zorunda. Biz Telmisonlularda yaşlı görüyor musun? Tüm büyükler iklim yüzünden gelir gelmez öldü...", Deligiannis, **a.g.e.**, s. 46.

⁶⁴ "Muavenet mi Yoksa Mahviyet mi", **Muhacir Sedası**, 27 Ağustos 1925.

çalışmışlardır. Zamanla bu geçim yolunun yaygınlaşması üzerine, göçmenlerin seyyar satıcılık yapmaları yasaklanmıştır. Bu yasak göçmenler arasında büyük bir infiale yol açmıştır.⁶⁵ Bir mübadil *Muhacir Sedası* gazetesine gönderdiği mektupta Türkiye’de iken devletle ne sorun yaşarlarsa yaşasınlar, ticaretlerinin hiçbir zaman engellenmediğini dile getirmiş ve bir karşılaştırmaya giderek Yunanistan’ın ise çorak bölgeleri ihya etmek ve ticareti mübadillere kaptırmamak için uğraştığını yazmıştır.⁶⁶ Bu tepkiler ve Niğdeli mübadillerin meseleyi dilekçeyle meclise taşımaları üzerine Selanik ve Kerkira belediye başkanlarına yasağı kaldırmaları emri verilmiştir.⁶⁷ Olumlu karşılanan bu emir sonrasında da büyük mağazaların zarara uğradığı gerekçesiyle Selanik’teki yasak devam etmiştir.⁶⁸

Yunan Devleti’nin programında çiftçilere öncelik tanınmasına rağmen, çiftçilerin de durumlarından memnun olmadıkları görülmektedir. Niğde’nin köylerinden gelip Kavala’ya gönderilen mübadiller kendilerine uygun arazi, yardım ve erzak verilmediğinden, geveli bir yıl olmasına rağmen dilencilik yapmak zorunda kalmışlardır. Arazi ve ev verilen çiftçilerse gerekli malzemenin sağlanmamasından şikâyet etmişlerdir. Ocak 1926’da Kuzey Yunanistan’daki çiftçi iskânının mükemmel şekilde tamamlandığının açıklanması üzerine, bölgeye yerleştirilmiş olanlar tepki göstermiştir. Kendilerine bir baraka sağlanıp; çift, çubuk, hayvan, tohum gibi zaruri ihtiyaçlarının karşılanmamasının mükemmel iskân sayılmayacağını dile getirmişlerdir. Uygun olmayan arazilere yerleştirilen göçmenler ise kendilerine verilen hayvanların dahi açlıkla mücadele ettiğini dile getirmişlerdir.⁶⁹

4 - Sosyokültürel Sorunlar

Yunanistan’dan ayrılan Türklerin malları ve çiftçi göçmenlere dağıtılan arazi göçmenler ve yerliler arasındaki ihtilafın kaynağı ve en önemli nedeni olmuştur. Yerlilerin topraklarını kaybedeceklerine dair korkuları nedeniyle

⁶⁵ “H Katastasis Ton Prosfigon Kerkiras kai Thessalonikis” [Kerkira ve Selanik’teki Göçmenlerin Durumu], *Prosfigiki Foni*, 31 Mayıs 1925.

⁶⁶ A. Gelveridis, “Yağmurdan Kaçtık Doluya Tutulduk”, *Muhacir Sedası*, 21 Haziran 1925.

⁶⁷ “İslahına Emir Verilmiş”, *Muhacir Sedası*, 11 Haziran 1925.

⁶⁸ A. Gelveridis, “Yağmurdan Kaçtık Doluya Tutulduk”, *Muhacir Sedası*, 21 Haziran 1925.

⁶⁹ “Grevena Muhacirlerimiz”, *Muhacir Sedası*, 10 Şubat 1926. 1930’lara gelindiğinde iskânı tamamlanan ve tamamlanmayan muhacirlerin durumlarından memnun olmamasına ve Anadolu’ya özlem duymalarına rağmen Yunan Devleti’nin resmi bakış açısı mübadelenin her yönden başarılı bir şekilde bitirildiği yönündeydi. Clark, *a.g.e.*, s. 237.

mübadillere karşı tutumlarının ne denli nefret içerdiğini bir mübadil şöyle anlatmaktadır:

“...Yerliler bizi istemediler, sadece burada değil tüm Yunanistan’da. İstemediler çünkü tarlalarını alacağımızı söylüyorlardı... (Eğriboz’da) Yerliler bir kuyu kazarak adını “beddua kuyusu” koydular. Çünkü Venizelos bizi getirdi ve topraklarını aldık diye... Bizi her gördüklerinde bir taş alarak beddua kuyusuna atıyorlardı... Fırınımız yoktu, ekmeği pişirmek için bir yerlinin fırınuna gidiyorduk. Yerli, annemin götürdüğü ekmeği atmak istedi. Dedi ki biz Türk tohumuyuz ve fırınını kirletmişiz...”⁷⁰

Kuzey Yunanistan mübadele öncesi Türklerin en kalabalık olduğu bölge olmuştur. Sadece Selanik’te Türklerin bıraktıkları malların, şehirdeki Yahudi ve Rum nüfusun mallarından daha fazla olduğu görülmektedir.⁷¹ Yerlilerin yüzyıllardır gözlerinin önünde olan bu malları yeni gelenlere kaptırmak istememesinin yanı sıra bunlar üzerinde hak iddia etmek için geçerli nedenleri de bulunmaktaydı. Örneğin sahiplerine düzenli ödemeler yaparak Müslümanlara ait arazilerin kullanım hakkını ellerinde tutmuşlar, tapuları olmamasına rağmen bu hak, ölümlerinin ardından çocuklarına geçmiştir.⁷² Müslümanların gidişiyle yerli çiftçiler kuşaklar boyunca şenlendirdikleri arazilerin kullanım hakkını mübadiller lehine kaybetmişlerdir. Dolayısıyla yerli Yunanların itirazları sonucu Mübadele Sözleşmesinin 14. maddesine göre bu malların göçmenlere dağıtılması gerekirken, pratikte öyle olmamıştır.⁷³ Sözleşmeye aykırı olmasına rağmen yerliler, Türkler gitmeden önce bu malları ya satın almışlar ya da Türklerin gidişiyle birlikte bu mallara el koymuşlardır. Aynı zamanda Yunan Devleti de bu malların göçmenlere dağıtılmasını planlamış olmasına rağmen, sonraki yıllarda kararsız bir politika

⁷⁰ Vasos M. Stellakou, **Oi Prosfiges Tis Kappadokias Stin Ellada [Yunanistan’daki Kapadokya Göçmenleri]**, Aigaiou Üniversitesi Çevre Planlama Laboratuvarı Çevre Bölümü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Midilli, 1991, s. 94.

⁷¹ Mark Mazower, **Selanik Hayaletler Şehri –Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler 1430-1950-**, Çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013, s. 466.

⁷² Mazower, **a.g.e.**, s. 483.

⁷³ 14. Madde: Komisyon, ilgili mal sahibine, elinden alınan ve bulunduğu ülkenin Hükümeti emrinde kalacak olan mallar için borçlu kalınan para tutarını belirten bir açıklama belgesi verecektir... Göçmenin, ilke olarak, göç ettiği ülkede, kendisine borçlu bulunulan paraların karşılığında, ayrıldığı ülkede bırakmış olacağı mallarla eşdeğerde ve nitelikte, mal alması gerektir...” İlgili maddenin tamamı için bkz: Soysal, **a.g.e.**, s. 189.

izlemiştir. EAP da bu malların aldığı kredilere güvence teşkil etmesi için bu malların idaresinin kendisine bırakılmasını istemiştir. Bu konu Yunanistan ve EAP arasında kısa süreli bir kriz yaratmış; sonuç olarak Yunan Devleti'nin sistemli bir yol izlememiş olması malların geleceğini yerel yöneticilerin insafına terk etmiştir.⁷⁴

Anadolu'da bıraktıklarına karşılık Türklerden kalanların kendilerine “analarının ak sütü gibi helal olduğunu” düşünen mübadiller, yerlilerin ve yerli memurların olumsuz hareketleri üzerine Atina'ya sürekli şikâyetlerde bulunmuşlardır. Bunlardan biri Türk malları hususunda ne kadar gelişigüzel hareket edildiğinin bir göstergesidir. Elason'da (Larissa) henüz açıkta, çadırlarda kalanlar olmasına rağmen şehirdeki Türk konakları Larissa iskân dairesi tarafından yıktırılmıştır. Bu evlere yerleşebilmek için gerekli bürokratik işlemlerin sürdüğünü zannederek bekleyen göçmenler, büyük bir şaşkınlık yaşamışlardır.⁷⁵ Drama'da ise yerel memurlar Türklerden kalan yetmiş değirmenin sadece 26'sını mübadillere verip kalanını Drama ve çevre illerden gelen yerlilere dağıtmıştır. Göçmenlerin başvurusu üzerine, Atina'dan gönderilen memurlar beklenenin tam aksine, mübadillere verilen 26 değirmenin de yerlilerle ortak kullanılması kararını vermiştir. Drama göçmenleri kendilerine tahammül edilemeyecek derecede haksızlık yapıldığını; yerel memurlar kadar herkesi memnun etmek niyetini taşıyan Yunan Devleti'nin de bu haksızlıktan sorumlu olduğu düşüncesini taşımıştır. Gerçekten de Yunanistan'ın Türk mallarının göçmenlere dağıtım konusunda kararlı hareket etmemesinin nedeninin toplumsal huzursuzlukların doğmasından duyduğu korku olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁶ Bu nedenle mübadiller, mübadele sözleşmesi üzerinde sürekli değişiklik yapan ve sözleşme hükümlerinden doğan sorumluluklarını erteleyen Yunan Devleti'ne tepki göstermişlerdir. Yine Drama şehrinde Ekim 1924'de iskânı bekleyen göçmenlerden 42 çocuğun soğuk hava nedeniyle hastalanıp hayatlarını

⁷⁴ “H Diafonia Kiverniseos-Epítropis Apokatastaseos [Hükümet-EAP Anlaşmazlığı]”, **Proia**, 18 Aralık 1925.

⁷⁵ “...iskân meselesi için bu kadar uğraşıldığı halde her tarafta çadır altında ve açıkta muhacirler olduğu halde ve feryadı fğanları her gün her taraftan kesilmediği halde hazır konakların yıkılması pek tuhaf ve ancak cinnet eserleri deyilebilir...” “Elason'un Konakları Yıkılıyormuş”, **Muhacir Sedası**, 31 Mart 1926.

⁷⁶ “...Lozan muahedenamesi mucibince Türklerin terk eyledikleri emlak, arazi, değirmen vesaire Anadolu'dan gelen mübadil Rumlarına verileceği tasrih edilmiş iken, bizim Yunan hükümeti ikide bir de verdiği kararları tebdil ve tatil ediyor...” “Haksızlık Devam Ediyor”, **Muhacir Sedası**, 5 Nisan 1925.

kaybetmeleri üzerine, muhacirlerin ayaklanmasından çekinilmiş ve Türklerin boşalttığı bir köye iskânları yapılmıştır. Ancak onlardan önce, yetmiş beş hanelik köyün büyük kısmını civar köylerdeki yerliler işgal etmiştir. İskân müdürüne yapılan başvuru üzerine; açıkta kalan mübadillerden olayı büyütmemeleri istenmiş ve gelecek seneyi beklemeleri tavsiye edilmiştir.⁷⁷

Devletin Türk malları konusunda kararlı bir politika yürütmemesi nedeniyle sık sık yerliler ve mübadiller arasında çatışmalar yaşanmıştır. Oldukça ciddi olan bu çatışmalar ancak askeri kuvvetlerin müdahalesiyle bastırılabilmiştir. Bunlardan biri Serez Küpköy’de yaşanmıştır. Buraya yerleştirilen 120 aileye dağıtılan tarlalara itiraz eden yerliler, arazilerinin bölünmesini istemediklerini iskân dairesine bildirmişler ancak cevap alamayınca silahlı halde göçmenlere saldırmışlardır. Mübadillerin barakaları yıkılmış, iki grup arasındaki çatışma sonunda elli kişi yaralanmış ve dokuz kişi hayatını kaybetmiştir.⁷⁸ Bu olay üzerine, mübadiller kendilerine verilen arazi ve evleri terk ederek başka yerlere göçmüşlerdir.⁷⁹ Preveze’de ise Noel günü, yerliler sopalar ve silahlarla mübadillere saldırmış, onları tehditlerle evlerinden ve arazilerinden kovmuşlardır. Saldırı sırasında aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu on sekiz göçmen yaralanmıştır. Korkanlar, evlerini terk ederek bölgeden ayrılmıştır.⁸⁰ Yunan Devleti’nin ve memurlarının kati bir şekilde mübadillerden yana bir tavır koymaması, mübadillerin yerliler karşısında tutunamamasına neden olmuştur. İki olayda da ev ve araziler devlet tarafından kendilerine verilmiş olmasına rağmen, mübadillerin bu yerleri bırakarak kaçmaları büyük bir güvensizliğe işaret etmektedir.

Yerli Yunanların, göçmenleri kendi bölgelerinde hiçbir şekilde kabul etmedikleri görülmektedir. Yerliler, göçmenlerin boş arsalarla çadır kurması, baraka inşa etmesi gibi çabalarına da karşı çıkmışlar, köy ve kasabalarında – kendi çıkarlarına dokunmayacak olsa da- hiçbir şekilde istememişlerdir. Atina Amarus’da evlere yerleştirilmedikleri için çadırlar ve kendi yaptıkları barakalarda kalan göçmenler, polis ve yerlilerin saldırısına uğramıştır. Baraka ve çadırları yakılmakla tehdit edilmiş ve dövülerek bölgeden uzaklaştırılmışlardır. Nea Kokinia’da (Atina) ise bir çamaşırılığa sığınmış olan göçmenler; buranın zapt edildiği gerekçesiyle polisler tarafından dövülerek

⁷⁷ “Drama Muhacirlerinin Peruşaniyeti”, **Muhacir Sedası**, t.o (Aralık 1925).

⁷⁸ “Serez Cihetinde Kanlı Müsademeler”, **Muhacir Sedası**, 9 Kasım 1924.

⁷⁹ “Entopioi kai Prosfiges [Yerliler ve Muhacirler]”, **Eleftheros Logos**, 11 Kasım 1924.

⁸⁰ “İşte Bu Eksik idi”, **Muhacir Sedası**, 1 Ocak 1925.

çamaşırlıktan çıkarılmış ve tarlalara bırakılmıştır. Polisler bu hareketleri nedeniyle şikâyet edilmiştir.⁸¹

Muhacir Sedası'nda özellikle Kayseri bölgesinden gelen mübadillerin yönlendirildiği Kozani şehrinin sakinleri ve yöneticilerine yönelik çok sayıda eleştiri yazısı yer almıştır. Kozani'nin ileri gelenleri yüzyıllar boyunca "*Türklere cami, Yahudilere sinagog yaptırmadıkları gibi muhacirlere de sinikismos yaptırmayacaklarını*" ifade etmiş ve Kozani şehrine yapılması planlanan göçmen konutlarına karşı çıkmışlardır. Bu ifade yerlilerin mübadillere ayrımcı bakış açısını ortaya koymuş ve mübadillerin gururunu incitmiştir.⁸² Aynı zamanda Kozani'nin yerli halkı ve yöneticilerinin bir bütün halinde mübadilleri istemediği, hatta yerel yöneticilerin bu konuda merkezden çekinmedikleri icraat ve söylemlerinden anlaşılmaktadır. Kozani Belediye Başkanı, taleplerini dikkate almadığı için protestolarda bulunan Ciciler köyü mübadillerine Atina'ya gitseler de kendisi ilgilenmediği sürece işlerinin olmayacağı tehdidinde bulunmuştur.⁸³ Mayıs 1926'ya gelindiğinde ise Kozani'de halkın karşı çıkması nedeniyle göçmen konutu inşa edilmediğinden hala açıkta olan göçmenler olmasına rağmen memurların iskânın tamamlandığı doğrultusunda rapor hazırlamaları dikkat çekicidir.⁸⁴

Yerlilerle yaşanan bu gerginlikte Yunan memurların yerlilerden yana tavır koyması olayların daha fazla büyümesine ve göçmenlerin Yunan Devleti ve halkı tarafından dışlanmış olduklarına inanmalarına neden olmuş, kendi lehlerine yapılan düzenlemelerin de samimi olmadığını düşünmeye itmiştir. Mübadillerin mübadeleden doğan sıkıntılarının giderilmesi için ihdas edilmiş olan birçok kurumun aslında yerlilere istihdam yaratmak, alınan kredileri yerlilere akıtmak amacıyla kurulduğu kanaatine ulaşmışlardır. Bu kurumlar arasındaki irtibatsızlık ve alt kademedeki memurların merkezden gelen emirleri dinlememeleri, bu kurumların bir amaca hizmet etmeyen gelişigüzel politikalar ürettiğini göstermiştir. Örneğin, Ziraat Bakanlığının Konya mübadillerine elli evin tahsis edilmesi için dört kez talimat vermesine rağmen, iskân memuru bu emri yerine getirmemiştir. Yapılan şikâyetlerin aksine memurun terfi alması mübadilleri çok kızdırmıştır.⁸⁵

⁸¹ "Yeni İskân Modası", *Muhacir Sedası*, t.o (Aralık 1925).

⁸² "Kozani Muhacirleri", *Muhacir Sedası*, 20 Mart 1926.

⁸³ "Ciciler Muhacirleri", *Muhacir Sedası*, 17 Haziran 1926.

⁸⁴ "Muhacirlerimizin Hali Perişan", *Muhacir Sedası*, 9 Mayıs 1926.

⁸⁵ "Meselemiz Neden Hallolmuyor ve Nasıl Hallolabilecektir", *Muhacir Sedası*, 25 Mayıs 1924.

Göçmen dernekleri Mübadele Sözleşmesi'nin 14. maddesine göre kendilerine verilmesi gereken yerlerin işgali üzerine; yerel yöneticilerin yanı sıra Milletler Cemiyeti'nin şubelerine de başvurmuşlardır. Milletler Cemiyeti'ne yaptıkları başvuruda bu sorunun nedeni olarak, Yunan bürokrat ve memurlarının ilgisizliği ve taraf tutmasını göstermişlerdir. Preveze olayında, olayı soruşturmak için bölgeye giden savcı ve polis müdürünün yerlileri kendi partilerine mensup oldukları için serbest bıraktıklarını iddia etmişlerdir.⁸⁶ Drama'da ise arazi nedeniyle yerli-göçmen çatışmasının nedeni olarak iskân memurlarının on aile alabilecek köye yirmi aile yerleştirmesi olarak görülmüştür. Yine Ziraat Bakanlığı tarafından göçmenlere verilen araziler, yerlilerle ilişkilerinin bozulmasından korkan memurlar tarafından yerlilere verilmiştir.⁸⁷

Göçmen-yerli kavgalarında sadece iskân memurları değil her statüdeki resmi görevlilerin yerlilerin tarafını tutması göçmenlere kendilerinin ötekileştirildiğini hissettirmiştir. Serez mübadilleri fota günü⁸⁸ ırmağa haç atarak dini tören düzenledikleri sırada yerliler töreni engellemeye çalışmıştır. Mübadillerin itirazı üzerine gelen jandarma da yerlilere katılmıştır. Jandarmanın müdahalesi sonucu bazı kişiler kasaturalarla yaralanmıştır. Ardından yaralılara bakmak için gelen doktorlar göçmenlerle ilgilenmemiş ve yaralıların beyanına göre “*it gibi gebersinler*” ifadesini kullanmışlardır.⁸⁹

Muhacir Sedası gazetesinde göçmen yerleşim bölgelerine gönderilen doktorlarla ilgili olarak çok sayıda şikâyet mektubuna rastlanmaktadır. İddialara göre, göçmenlerden sorumlu doktorlar verem hastalığının yaygın olduğu göçmen konutlarını kendi kaderlerine bırakmışlardır.⁹⁰ Aynı zamanda doktorlar hastalarına tepeden bakmış ve tedavileri için çaba göstermemişlerdir. Dionysios konutlarındaki kalabalık ve sağlıksız koşullardan dolayı hasta olan mübadiller uzun süre doktor beklemişler, ancak gelen doktorlar ilaç vermeden konutlardan ayrılmıştır.⁹¹ Göçmenler, Mart 1924'te daha ciddi bir iddiada bulunarak Lembet (Stavropouli) konutlarına

⁸⁶ “İşte Bu Eksik idi”, **Muhacir Sedası**, 1 Ocak 1925.

⁸⁷ “Drama'da Muhacir Müsademesi”, **Muhacir Sedası**, 9 Mayıs 1926.

⁸⁸ Ta Fota (Işıklar Bayramı): Ortodoks inancına göre Hz. İsa'nın doğumu ve vaftiz edilmesinin yıldönümü olan 6 Ocak'ta kutlanmaktadır. Hz. İsa'nın vaftizinin temsili için denize haç atılmakta ve Ortodoks erkeklerin haçı ilk alan olmak için yarıştığı bir tören yapılmaktadır.

⁸⁹ “Serez Cihetinde Kanlı Müsademeler,” **Muhacir Sedası**, 9 Kasım 1924.

⁹⁰ “Selanik Lembet Sinikismosu”, **Muhacir Sedası**, t.o.

⁹¹ “Sinikismoslarda Ne Oluyor”, **Muhacir Sedası**, 11 Aralık 1925.

gönderilen doktorların hastaları tedavi etmeyerek, hasta ve ölüleri denek olarak kullandıklarını dile getirmişlerdir.⁹²

Mübadillerin savcılara yaptıkları bu türden şikâyetler dikkate alınmamıştır. Yine zaman zaman göçmenlere dağıtılan yemeklerin temizliğine özenilmediği, doktorların ise yemekler nedeniyle hastalananlarla ilgilenmediği öne sürülmüştür. Göçmenler her kademededen devlet memurunun kendilerine yerlilerden farklı davrandığını düşünmüşlerdir. Elefsina'da postacıların yerlilerin mektup ve gazetelerini düzenli ve gününde getirirken; göçmenlerinkileri ise geciktirdiği veya hiç getirmediği yolunda şikâyetle bulunmuşlardır.⁹³

Yunanistan, aldığı yoğun göç nedeniyle hem Milletler Cemiyeti hem Amerika'dan ekonomik yardım almıştır. 1922-1923'te 500 bin göçmenin ihtiyaçlarını karşılamış olan Amerikan Kızıl Haç Cemiyeti,⁹⁴ 1923 sonrasında da maddi yardımın yanı sıra göçmenlerin giyecek gibi ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamıştır. Yapılan ulusal ve uluslararası bu yardımların dağıtımında, Yunan memurlarının usulsüzlüğüne sıkça rastlanmıştır. Amerika'dan gelen yardımların dağıtımıyla görevlendirilmiş olan iki şube müdürü, mübadiller için yollanan bir milyona yakın elbiseyi satma teşebbüsünde buldukları sırada yakalanmışlardır. Bu olay göçmenler tarafından kendilerine ait malların "yağma malı" olarak görülmesi şeklinde nitelendirilmiştir.⁹⁵

Mübadillere, geldikleri bölgenin derneğinden altı drahmi karşılığında makbuz alarak, sadece göçmenlere hizmet veren giysi dükkânlarından bu makbuzla "indirimli" alışveriş yapma hakkı tanınmıştır. Ancak mübadiller aldıkları giyeceklerin, dışarıdaki dükkânlarda daha ucuz olduğunu fark etmişlerdir. Bununla birlikte buralarda çalışan memurlar, göçmenlere kötü davranmışlar, verilen makbuzları sürekli kaybetmişlerdir. Bir başka iddia edilen durum iyi ürünleri gizleyerek güzel kızlar için saklamalarıdır.⁹⁶ Yunan memurlarının güzel kadınlara ayrıcalıklı muamele etmeleri sıkça dile getirilen

⁹² "Selanik Lembet Sinikismosu", **Muhacir Sedası**, t.o.

⁹³ "Posta Müvezzilerinin Tekâsülü", **Muhacir Sedası**, 31 Ağustos 1924.

⁹⁴ Yunanistan'a Amerikan yardımlarıyla ilgili geniş bilgi için bkz: Antonis Klapsis, "American Initiatives for the Relief of Greek Refugees 1922-1923", **Genocide Studies and Prevention: An International Journal**, Volume 6, 2004, s. 98-106.

⁹⁵ "Muhacirlerin Malı Yağma", **Muhacir Sedası**, 16 Mayıs 1926.

⁹⁶ "Serez'den Alınan Mektup Aynen Derç Olunur" **Muhacir Sedası**, 22 Mart 1924.

bir konu olmuştur. Bununla ilgili olarak “Çirkin” mahlaslı bir mübadil tarafından 1924’te kaleme alınan şiirin bir kısmı şöyledir:

*“Karısı güzel olan görür işini/Olmayan derbeder sıkır dişini
Yunan memurları bilir işini/Çirkine dirler ela avrion (yarın gel)
Güzel gördükçe candan severler/Düşen işlerini hemen görürler
Bu gibilere asla ela avrion demezler
Çirkin derbedere derler pek iyi/Güzelleri çağırırlar gelsin ileri
Verirler dört gözlü koca bir evi
Ferdası gün gider durur da durur/Yine güzel gelir işini görür
Memur çirkini görür hiddete gelir/Der çirkine kira mou ela
avrion (yarın gel hanım)”⁹⁷*

Türkiye’nin değişik bölgelerinden Yunanistan’a gelmiş olan mübadillerin burada iskân ve iâşe gibi ortak sorunları olmuştur. Ancak Türkçe konuşan Ortodokslar, Rum milletine mensup sayılarak Yunanistan’a gelmelerine rağmen, Türklere benziyorlar ve Türkçeden başka bir dil konuşamıyorlardı. Türkiye’ye karşı kaybedilen savaşın kızgınlığını taşıyan Yunanlar, bu nedenle Türkçe konuşan mübadillere de tahammül edememişlerdir. Yerlilerin onları kendilerinden farklı görerak onları ayıran ve aşağılayan ifadeler kullanması durumu iki grup arasındaki uçurumu derinleştirmiştir.⁹⁸

Yunanistan’ın değişik bölgelerinde yerliler arasında, göçmenler için farklı adlandırmalar icat edilmiş ve yaygınlaşmıştır. Türkçe konuşanlar için “*Türk tohumu*” (Tourkosphoro) tabirinin kullanılması sık rastlanan bir durumdur. Aynı zamanda Türklere benzemeleri nedeniyle, göçmenlerin Hristiyanlığına da inanılmamış ve onlar için “*yoğurtla vaftiz edilmiş*” (giaourtovaftismenoi) ifadesi kullanılmıştır.⁹⁹ Ürgüp göçmeni mübadiller, Eğriboz Adası yerlilerinin kendilerine Yunanca *prosfiges* (göçmenler) yerine

⁹⁷ Çirkin, “Bugün Git Yarın Gel Çirkin Muhacir Kadının Namesi”, **Muhacir Sedası**, 21 Eylül 1924. Gazetede yayımlanan tüm şiirler Evangelia Balta ve Aytek Soner Alpan tarafından derlenmiştir. Bkz: Evangelia Balta, Aytek Soner Alpan, **Muhacirname Karamanlı Muhacirler İçin Şiirin Sedası**, İstos Yayınları, İstanbul, 2016.

⁹⁸ Bu durumun tam aksine, İzmir gibi büyük şehirlerden Yunanistan’a gelmiş olan muhacirler, yerli Yunanları küçümsemiştir. Yerlileri “taşralı” olarak görmüş ve onların geri kalmışlığına vurgu yapan *palaiolladites* (eski Yunanistanlılar) kelimesini kullanmışlardır. Bkz: Richard Clogg, **Yunanistan’ın Kısa Tarihi**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 105.

⁹⁹ George Th. Mavrogordatos, **Stillborn Republic: Social Coalitions and Party Strategies in Greece 1922-1936**, University of California Press, Londra, 1983, s. 194.

prosfigkes yani “eşek arıları” denildiğini ifade etmektedirler.¹⁰⁰ Bir başka yaygın adlandırma mübadillerin Türkçe konuştukları için köylü ve eğitimsiz varsayımlarına vurgu yapan “*Karamanlılar*” kelimesidir. Orta Anadolu göçmeni bir ailenin çocuğu olan ve Kapadokyalı Ortodoksların dil, kültür ve tarihine dair araştırmalar yapan 1950 doğumlu Kostantinos Nigdelis, neden bu konuya ilgi duyduğunu anlattığı satırlarda bu adlandırmanın kendisini nasıl etkilediğini ifade etmektedir:

“...Anadolu muhabbetleriyle büyüdüm ve yakınlarımdan daha fazlasını anlatmalarını istedim. [Çünkü] oradaki garip, mağaralarda yaşayan insanların, Agios Vasileos’un ve Karamanlıların gizem dolu memleketini, göreyim, dinleyeyim, okuyayım [istedim]. Tüm bunların dışında küçükler ve büyükler, arkadaşlar ve yabancılar için ben daima “Türk tohumu”, “eşek Karamanlı” yani ayrı bir şeydim...”¹⁰¹

Türkçe konuşan Ortodokslar, Yunanistan’a vardktan hemen sonra dillerini bilmedikleri bu ülkede en temel ihtiyaçlarını karşılamakta bile zorlanmışlardır. Karacaören (Kayseri) göçmeni olan bir mübadilin anlattığı şu olay ilgi çekicidir:

“...Alışveriş yapmaya gittik. Bir bakkala girdik. Bakkal bize “Ti thelete” (ne istiyorsunuz) diye sordu, anlamadık. Tekrar sordu: Pos sas lene (Adınız ne). Benden kızlarımızdan Eleni’yi istiyor sandım. Çıldırđım. Adamın üstüne atladım ve ona sopa çektim. Polis geldi, ama anlayamadık. Yunanca bilmediğimizden bizi Türk sandılar...”¹⁰²

Bu doğrultuda iskân ve alacakları yardımlar için Yunan Devleti’nin şart koştuğu bürokratik işlemler, Türkçe konuşan mübadiller için büyük zorluk teşkil etmiştir. Mübadillerin bu zor durumlarından faydalanmak isteyen kişiler ortaya çıkmıştır. Grevena’da kurulan bir heyet, mübadillerin Yunanca gereken işlerinde yol gösterme karşılığında onlardan ücret talep etmiştir.¹⁰³ Böyle suiistimallerin önüne geçilmesi için göçmen işleriyle ilgilenen memurların mübadillerden veya en azından Türkçe bilen yerliler arasından seçilmesi talebi sıkça dile getirilmiştir. Memurların Türkçe bilmemeleri yanlış anlaşılmalara

¹⁰⁰ Stellakou, a.g.e, s. 94.

¹⁰¹ Konstantinos Nigdelis, *To Xalvantere Tis Kappadokias*, s. 7.

¹⁰² **İ Eksodos**, s. 81.

¹⁰³ “İhtar”, *Muhacir Sedası*, 10 Şubat 1926.

ve bürokratik işlemlerin uzamasına da neden olmuştur. Selanik'in Apo Lipohori köyünde, yolsuzlukları nedeniyle şikâyet edilen iskân memurunun incelenmesi için iskân dairesinden gönderilen müfettiş Türkçe bilmediğinden, şikâyet edilen memurun bir yakını tercümanlık yapmıştır. Bu nedenle soruşturma dosyası kapanmıştır.¹⁰⁴ Bu olayda da görüldüğü gibi mübadillerin Türkçe konuşmaları, onları Yunanistan'daki hayatlarının her alanında yerlilerin suiistimaline açık hale getirmiştir.

Yunan basını da Türkçe konuşan mübadillerden rahatsızlık duymuş ve bu konuyu ele almıştır. *Eleftheron Vima* gazetesi Anadolu'dan gelen mübadillerin Yunanca bilmelerine rağmen kasıtlı olarak Türkçe konuştuklarını ileri sürmüştür. Dahası Yunanistan'da Türkçe bir gazete çıkarmalarının kabul edilemez olduğunu, bu nedenle gazetenin kapatılması gerektiğini yazmıştır. Bu yazı mübadillerin tepkisine yol açmıştır. Drama'dan Türkçe konuşan bir mübadile göre, bu yazı, yerlilerin Anadolu'dan gelenlere duyduğu kını göstermektedir. Göçmenlerin bir kısmının Yunancayı bildiğini ancak çoğunun Türkçe bilip konuştuğunu belirten mektup sahibi, Karamanlıca bir gazete olmaması halinde göçmenlerin Yunanistan ve dünyadan haberdar olamayacaklarını yazmış ve gazetenin haftanın her günü yayımlanmasını talep etmiştir.¹⁰⁵ *Muhacir Sedası* ise verdiği cevapta, Anadolu'dan gelen gençlerin Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde açılmış olan Rum okulları vesilesiyle Rumca bildiklerini, fakat yetişkinlerin sadece Türkçe bilip konuşabildiklerini yazmıştır. Göçmenlerden gazetenin yarısının değil tamamının Türkçe olmasını talep eden mektuplar geldiği belirtilmiştir. Yerli Yunanların ülkede Yunancadan başka dil konuşulmasından rahatsız olmaları halinde, geledi üç sene olmuş olan Anadolu göçmenleriyle değil, yüz senedir burada bulunan Vlah ve Arnavutlarla ilgilenmeleri tavsiye edilmiştir. Yayımlanan bu yazının ardından göçmenler destek için *Muhacir Sedası*'nın idarehanesine gelmiş veya mektup göndermişlerdir. Dolayısıyla yaşanan bu olay, mübadillerin dayanışma göstermesini sağlamıştır. *Eleftheron Vima*'nın, gazetenin kapatılması konusunda devleti göreve çağırması üzerine, *Muhacir Sedası* yaptığı yayımlarla Türkçe konuşan mübadilleri komünizm propagandasından

¹⁰⁴ Dimost. Daniilidis, "Apo Lipohori Muhacirleri", *Muhacir Sedası* 12 Nisan 1924.

¹⁰⁵ Giannis H. Tanasoglou, "Prosfigiki Foni Müdüriyetine", *Muhacir Sedası*, 2 Temmuz 1925. Tanasoğlu Karamanlıca gazete için bir de şiir kaleme almıştır: "*Prosfigiki Foni'nin her gün intişarına muhacirler nida ederler aman/ Prosfigiki Foni olmasa idi halimiz pek yaman/ Prosfigiki Foni sayesinde muhacirler oldu şad/ eylesin Mevla'm seni makamında berhayat.*"

koruduğunu belirtmiş; bu nedenle devletin değil *Muhacir Sedası* 'nı kapatmak, birkaç Türkçe gazetenin daha çıkmasını teşvik edebileceği cevabını vermiştir.¹⁰⁶ Ancak bu tartışma sonraki günlerde, başka Yunanca gazetelerin de katılımıyla devam etmiştir. *Ethnos* gazetesi de, mübadelenin ardından Atina'nın her yerinde Türkçe duyulmaya başladığını ve Atina sokaklarına "kakofoninin" hâkim olduğunu yazmıştır.¹⁰⁷

Türkçe konuşan Ortodoksların bir başka sorunu eğitim olmuştur. Birinci ve ikinci kuşak mübadil çocukların Yunanca eğitim almakta zorlandıkları görülmektedir. Bunun nedeni okulda Yunanca ders görürken, evlerinde Türkçe konuşmaya devam etmeleridir. Çünkü Türkçe konuşan yetişkin birinci kuşak hiç Yunanca öğrenmemiş ve öğrenmek için çabalamamıştır.¹⁰⁸ Türkçe konuşmaya ve konuşulmasına özlem duymuş, bu nedenle aile ortamı dışına çıkamayarak, hayatlarının sonuna kadar bağımlı yaşamışlardır.¹⁰⁹ Türkçe konuşan mübadillerin çocukları ise hem yerliler hem de Yunanca konuşan mübadil arkadaş ve öğretmenleri tarafından dışlanmışlardır.¹¹⁰ Yunanca konuşulan Mustafapaşa (Sinassos) göçmeni bir mübadil kendilerinin kolaylıkla okula adapte olduğunu söylerken, Türkçe konuşan ailelerin çocuklarıyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

"...Araya sıkıştırdıkları unutulmuş "ata" dillerine ait kelimeleri eze eze ağır aksanlı Yunancalarıyla konuşmaya başladıkları zaman kendimizi tutamaz gülmeye başladık. İyi bilmedikleri

¹⁰⁶ "Her şeyden Mahrum Etmek İstiyorlar", **Muhacir Sedası**, 18 Haziran 1925. **Muhacir Sedası**, Komünizm karşıtı yazılar kaleme almış ve muhacirleri komünist propagandanı korumaya çalışmıştır.

¹⁰⁷ "Na Omilomen Ellinika [Yunanca Konuşalım], **Ethnos**, 4 Ağustos 1925.

¹⁰⁸ "...Buraya geldikten sonra düğünlerde, şenliklerde bu türkülerden söyledim. Rumca bilmiyordum. Canım hep Türkçe konuşmak isterdi. Türkü çekerdim kendi kendime. Komotini'ye (Gümülcine) Ksanthi'ye (İskeçe) Türkçe konuşulan şehirlere konuşmaya giderdim..." Kemal Yalçın, **Emanet Çeyiz Mübadele İnsanları**, Bir Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 296. Hatta Türkçe konuşulmayan köylerden gelen muhacirler bile Yunanistan'daki diğer mübadillerle ilişki kurabilmek için Türkçe öğrenmek mecburiyetinde kalmışlardır. "*Geldiğimizde Hiç Türkçe bilmiyorduk, ben ancak Yunanistan'a geldiğimde biraz Türkçe öğrendim...*" Karalidis, **a.g.e.**, s. 122.

¹⁰⁹ Vasso Stellakou, "Alan, Mekân ve Kimlik: Kapadokyalı İki Rum Grubunun Yerleşiminde Bellek ve Din", **Ege'yi Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Derleyen: Renee Hirschon, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 285.

¹¹⁰ Bir Kayseri göçmeni kadın, çocuklarının yaşadığı travmayı şöyle dile getirmektedir: "...Sonra daskaloslar (öğretmenler) öfkeleniyorlardı, dövüyorlardı. Söylemiyorlardı Türkçeyi. Yasak ettiler bizim dilimizi mektepte..." Yonca Anzerlioğlu, **Karamanlı Ortodoks Türkler**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2016, s. 378.

*Yunancayı mümkün olduğu kadar az, kendilerine ait bir parça olan Türkçeyi de mümkün olduğu kadar çok kullanmaya gayret ediyorlardı...*¹¹¹

Küçük Asya Cemiyeti mübadele sonrasında, Türkçe konuşan mübadillerin Yunan toplumuna entegre olabilmeleri için 12 dil okulu açmıştır. 14-15 yaşındaki çocuklar genel olarak çalışıyor olduklarından, bunların da okullara devamı için dersler gece saatlerine alınmıştır.¹¹² Bu gibi çabalar olsa da göçmenler yerleştirildikleri yerlerde okul inşa edilmemesinden yakınmışlardır. Örneğin, Agios Dionysios'ta (Atina) konutların inşasının üzerinden üç yıl geçmiş olmasına rağmen okul olmaması mübadilleri rahatsız etmiştir. Anadolu'daki en ıssız köylerde bile okulları bulunurken, beş bin kişilik semtte okul olmayışını garip bulmuşlardır.¹¹³ Yine Kokinia (Atina) konutlarındaki mübadiller bölgeleri için bir lise isterken, Tamburia (Atina) konutlarındakiler ise okul yapılmış olmasına rağmen sıra gönderilmediği için öğrencilerin ayakta ders yaptığı şikâyetinde bulunmuşlardır.¹¹⁴ Eğitim konusundaki sorunlar uzun yıllar devam etmiştir. 73 öğrencisi olan Nea İkonio köyünde, 1954 yılına gelindiğinde dahi, öğretmen sıkıntısı yaşanmaya devam etmiştir.¹¹⁵

Yerlilerin kendilerine olumsuz bir şekilde yaklaşması üzerine Türkçe konuşan mübadillerin de karşı tepki oluşturduğu görülmektedir.¹¹⁶ Yerlilerin onlara iş vermemesi ve yaptıkları işleri engellemesi üzerine mübadiller de yerlilerle alışveriş yapmamıştır.

¹¹¹ Stellakou," a.g.m", s. 285.

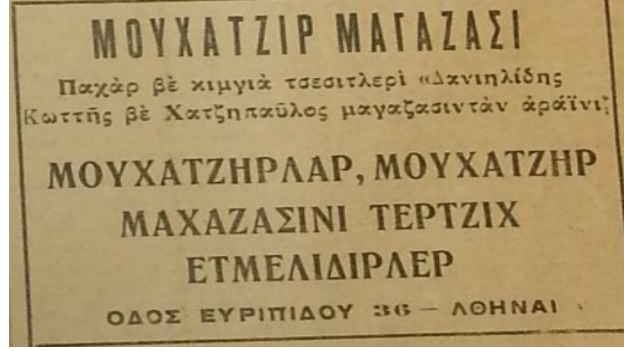
¹¹² "H Ekpedevsis Ton Prosfigon [Muhacirlerin Eğitimi]", **Prosfigikos Kosmos**, 14 Ağustos 1927.

¹¹³ "Mektepsizlik", **Muhacir Sedası**, 16 Kasım 1924.

¹¹⁴ "Lütfen Ziyaret Ediniz", **Muhacir Sedası**, 9 Temmuz 1925.

¹¹⁵ **KMS**, Çeltek, El. Karaca.

¹¹⁶ "...Bizi kaderimize terk ettiler. (Yeni) Prokopi'ye geldiğimizde kimse bize hiçbir şey vermedi. Açtık, yorulmuştuk, iş yoktu. Bize kötü gözle baktılar, kötü göçmenler dediler. Bizimle evlenmediler. 20-25 yıl böyle geçti. Biz ayrı gruptuk, yerliler ayrı... Şimdi karıştık. Eskiden bizimle evlenmezlerdi... Biz yerlilerden alışveriş yapmazdık..." Stellakou, **a.g.e**, s. 94.

“Muhacir Mağazası: Bahar ve kimya çeşitleri Daniilidis Kottis ve Hacıpavlos mağazasından arayınız. Muhacirler, Muhacir Mağazasını Tercih Etmelidirler.” (Muhacir Sedası, 15 Kasım 1925)

Öte yandan, yerlilerin kendilerini aşağılayan bakış açısı nedeniyle, yerli-göçmen evliliğine karşı çıkmış, göçmen-göçmen evlilikleriyle nüfus olarak çoğalacakları kalabalık aileler oluşturmaya çalışmışlardır.

“...Yerliler sürekli geldiniz ve tarlalarımızı, mülklerimizi aldınız diyorlardı. Sahip oldukları davaları yayıyorlardı, ama bizimkileri istemediler... Biz onları bastırdık. Büyük aileler, çok çocuk... Yerlilerse kusurlu olduğundan çok çocukları yoktu...”¹¹⁷

Aslında Türkçe konuşan mübadillerin birçoğu, mübadelenin geçici bir karar olduğuna, iki devlet arasındaki sorunların çözülmesinin ardından memleketlerine geri döneceklerine inanmışlardır. Yerlilerle birbirlerini benimsememelerinin bir işareti olarak görülen “kız alıp-vermeme” durumunun altında aslında bu inançlarının yatması muhtemeldir. Anadolu’ya dönmeleri halinde çocuklarının Yunanistan’da kalmasından korkarak, yerlilerle evliliğe sıcak bakmamışlardır. Ancak artık geri dönmeyeceklerini anladıktan sonra, Yunanistan’a uyum sağlamak için çabalamaya başlamışlardır. Aile reisi erkekler, Yunanistan’da çalışabilmek, bir iş kurabilmek ve çocuklarının gelecekte yaşamaları muhtemel sorunlarını önleyebilmek için Türkçe soyadlarını değiştirme yoluna gitmişlerdir. –oğlu şeklinde biten soyadlarını –idis veya –opoulos şeklinde değiştirerek, en

¹¹⁷ Agni Koladimou, **Apo Tin Akso Tis Kappadokias Sto Nomo Pellas [Kapadokya Akso köyünden Pellas’a]**, University Studio Press, Selanik, 2015, s. 109.

azından ilk bakışta Anadolu kimliklerini gizlemeye çalışmışlardır.¹¹⁸ Ancak tüm bu çabalarına karşın, yerlilerin ayrımcı bakış açısı nedeniyle kendi içlerine yönelmişlerdir.

Kendilerini “Anadolulu Ortodoks” olarak tanımlayan mübadillerin, anlaşıldığı gibi en öne çıkan özellikleri dindarlıkları olmuştur. Anadolu’dayken de dini günlerine özel bir önem vermişlerdir. Aynı zamanda kendileri için büyük önem taşıyan Hristiyan azizlerinin de kemiklerini beraberlerinde Yunanistan’a getirmişlerdir.¹¹⁹ Ancak Yunanistan’da dini vecibelerini Anadolu’daki kadar rahat yerine getiremedikleri konusunda şikâyetçi olmuşlardır. Göçmen konutlarındaki sıkıntıları, oldukça kalabalık olan bu bölgelere kilise inşa edilmemesidir. Sabah ve akşam kiliseye gitme alışkanlığı olan mübadil kadınların bu durumdan oldukça rahatsız oldukları dile getirilmiştir. Anadoluluların dindar oldukları ancak devletin kiliseyi ihtiyaç olarak görmeyerek, Anadoluluları dinsizliğe sevk ettiği eleştirisi yapılmıştır.¹²⁰ Yerli ve göçmenlerin karışık bulunduğu yerlerde ise yerliler göçmenlerin kiliseyi kullanmalarından rahatsız olmuştur. Bir mübadilin ifadesine göre, yerliler kiliselerdeki ikonaları göçmenler de öptüğünden mikrop kapmamak için öpmekten kaçınmışlardır.¹²¹

Yerlilerin göçmenleri benimsememesinin diğer bir nedeni siyasidir. Çoğunlukla Kral taraftarı olan yerliler, Venizelos yanlısı olduklarını düşündükleri göçmenlerin siyasi dengeyi kral aleyhine çevirmesinden tedirgin olmuşlardır. Yerliler arasında 1924 yılında resmi olarak krallığın son bulmasından sonra cumhuriyetçilerin yerlerini sağlamlaştırmak için göçmenleri getirdikleri ve kullandıkları düşüncesi hâkim olmuştur.¹²²

Sonuç

Anadolu’nun kendine özgü topluluklarından ve zenginliklerinden olan Türkçe konuşan Ortodokslar, 30 Ocak 1923 tarihinde alınan mübadele kararıyla Yunanistan’a gönderilmiştir. Çileli bir yolculuk sonrası kendilerini dilini bilmedikleri bir ülkede bürokratik sıkıntılar içerisinde bulmuşlardır.

¹¹⁸ Stellakou, “a.g.m”, s. 286.

¹¹⁹ KMS, Çelttek, Omigos Tenekeçidis.

¹²⁰ “Podarades Eklisiyası Yapılacak mı”, *Muhacir Sedası*, 26 Ekim 1924.

¹²¹ “Yine Bizimkilerin Başında”, *Muhacir Sedası*, 18 Ocak 1925.

¹²² Clark, a.g.e, s. 237.

Özellikle ilk süreçte kendilerine uygun bir coğrafya, barınacakları bir ev ve geçinmeleri için gerekli bir iş arayışı gibi temel sorunlarla boğuşmuşlardır.

Mübadillerin bu sorunlarını duyurabilmek ve dil bilmedikleri için onlara yol gösterebilmek amacıyla Karamanlıca *Muhacir Sedası* adlı gazete yayımlanmıştır. Gazete aynı zamanda mübadillerin şikâyetlerini hiçbir aracıya ihtiyaç duymadan kendi dillerinde iletebilecekleri bir mecra görevi üstlenmiştir. *Muhacir Sedası* incelendiğinde, Türkçe konuşan Ortodoksların mübadelenin ilk yıllarında yaşadıkları sorunlar ve karmaşa hali ortaya konulabilmektedir.

Gazetede yer alan şikâyetlere bakıldığında, göçmenlerin önemsenmedikleri ve dışlandıklarını hissettikleri anlaşılmaktadır. Yunan Devleti'nin kendileriyle ilgilenmediğini ve istikrarsız politikalarla hareket ettiğini düşünmüşlerdir. Buna paralel olarak her kademedeki memurların göçmenlerin haklarını umursamamaları, birtakım meselelerde başına buyruk tutum takınmaları ve yerlileri kayırmaları tepkilerini çekmiştir. Bu türden rahatsızlıkların içeriğine bakıldığında, mübadillerin bir yerli-yerli dayanışması olduğunu düşündükleri ve bunun da onları yakınlaştırdığı ve birlik olmaya teşvik ettiği anlaşılmaktadır.

Türkçe konuşan Ortodokslar, Türkiye'nin diğer bölgelerinden ayrılan göçmenlerle çalışma, barınma gibi ortak sorunlar yaşamışlardır. Ancak Türkçe konuşmaları ve kültür açısından Türklere benzemeleri nedeniyle kendilerine özgü fazladan sıkıntılarla uğraşmışlardır. Anadolu'da buldukları dönemde Yunan milliyetçilerinin hedefi olan Türkçe konuşan Ortodokslar, mübadele sonrasında yeni hayatlarında Yunan toplumu tarafından dışlanmış ve izole edilmişlerdir. Özellikle onlara yönelik olarak küçük düşürücü bazı söylemler kullanılmış ve istenilmedikleri açıkça ifade edilmiştir. Mübadiller kimi zaman şiddet içeren tepkilere maruz kalmakla birlikte, daha evvel belirtildiği gibi devlet görevlilerin desteğini de hissedememişlerdir. Bu durum "Anadolulu" kimliklerini güçlendirmiş ve Yunanistan'a aidiyet duymalarını engellemiştir. Gazeteye gönderdikleri mektuplarda sıkça mübadele öncesini Yunanistan ile kıyaslamaları ve Anadolu'daki yaşamlarını güzellemeleri göze çarpmaktadır. Tüm bunlara bakıldığında, Türkçe konuşan Ortodoksların gazete sayfalarına yansıyan hâkim hissiyatı, memnuniyetsizlik ve büyük bir hayal kırıklığıdır.

KAYNAKÇA**Arşivler**

Kentro Mikrasiatikon Spoudon (Küçük Asya Araştırmaları Merkezi)

KMS, Çeltek, El. Karaca.

KMS, Çeltek, Omigos Tenekecidis.

Resmi Yayınlar

TBMM Gizli Celse Zabıtları.

Kitaplar

Alpan, Aytek Soner-Balta, Evangelia, **Muhacirname Karamanlı Muhacirler İçin Şiirin Sedası**, Istos Yayınları, İstanbul, 2016.

Anzerlioğlu, Yonca, **Karamanlı Ortodoks Türkler**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2016.

Balta, Evangelia, **Gerçi Rum İsek de Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz: Karamanlılar ve Karamanlıca Edebiyat Üzerine Araştırmalar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

_____, **Nüfus Mübadelesi**, Çev. Müfit Günay-Ahmet Akşit-Melike Işık Durmaz, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2015.

Clark, Bruce **İki Kere Yabancı: Kitlese İnsan İhracı Modern Türkiye'yi ve Yunanistan'ı Nasıl Biçimlendirdi**, çev. Müfide Pekin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.

Clogg, Richard, **Yunanistan'ın Kısa Tarihi**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2015.

Deligiannis, Giorgos, **İ Antallagi Ton Plithismon Kai İ Katastasi Ton Ellinos Prosfigon Tis Kappadokias Sti Makedonia [Nüfus Mübadelesi ve Makedonya'daki Kapadokyalı Rumların Durumu]**, İdmon Yayınevi, Atina, 2001.

Karacan, Ali Naci, **Lozan**, Haz: Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

Koladimou, Agni, **Apo Tin Akso Tis Kappadokias Sto Nomo Pellas [Kapadokya Akso köyünden Pellas'a]**, University Studio Press, Selanik, 2015.

Mavrogordatos, George Th., **Stillborn Republic: Social Coalitions and Party Strategies in Greece 1922-1936**, University of California Press, Londra, 1983.

- Mazower, Mark, **Selanik Hayaletler Şehri –Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler 1430-1950-**, Çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013.
- Meray, Seha L. (Haz.) **Lozan, Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, Takım I, Cilt 1, Kitap 1, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973.
- Morgenthau, Henry, **I Was Sent To Athens**, Garden City, New York, 1929.
- Mourelou, Gianni (Haz.), **İ Eksodos: Martries Apo Tis Eparhies Tis Kentrikis kai Notias Mikrasias [Göç: İç ve Kuzey Anadolu’dan Tanıklar]**, Cilt:2, Kentro Mikrasiatikon Spoudon, Atina, 2004.
- Nigdelis, Konstantinos, **To Halvantere Tis Kappadokias [Kapadokya’nın Halvadere Köyü]**, Ekpaideftiko&Politistiko İdrima, y.y, t.y.
- Pelagidis, Stathis, **Prosfigiki Ellada 1913-1930 [Muhacir Yunanistan’ı]**, Kiriakidi Kardeşler Yayınevi, Selanik, 2003.
- Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım III. Cilt**, Altındağ Yayınevi, İstanbul, 1967.
- Soysal, İsmail, **Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
- Tengirşek, Yusuf Kemal, **Vatan Hizmetinde**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
- Türk İstiklal Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 6 ncı Kısım IV Kitap İstiklal Harbinin Son Safhası (18 Eylül 1922-1 Kasım 1923)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1969.
- Yalçın, Kemal, **Emanet Çeyiz Mübadele İnsanları**, Bir Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Makaleler

- Akgün, Seçil, “Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu”, **Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Türk-Yunan İlişkileri Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri**, Gen. Kur. Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1986.
- Balta, Evangelia, “Karamanli Press (Smyrna 1845-Athens 1926)”, **İ. Gündag Kayaoglu Hatıra Kitabı Makaleler**, Taç Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.
- _____, “Karamanlıca Kitapların Dönemlere Göre İncelenmesi ve Konularına Göre Sınıflandırılması”, **Müteferrika**, S. 13, Yaz 1998.

- Bozdağlıoğlu, Yücel, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 3, Ocak 2014.
- Ertan, Temuçin Faik, “Lozan Konferansı’nda Türkiye’yi Temsil Sorunu”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), Sayı 53, 2013.
- Hirschon, Renee, “Ege Bölgesi’ndeki Ayrışan Halklar”, **Ege’yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Çev. Müfide Pekin-Ertuğ Altınay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Kamil, İbrahim, “Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 60, Bahar 2017.
- Kılıçoğlu Cihangir, Çiğdem, “Yunanistan’da Ulusal Bölünme ve Birinci Dünya Savaşı’na Giriş”, **100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Sempozyum Bildiriler Kitabı**, Editörler: Mustafa Daş-Türkmen Törelî-İlker Sever-Bülent Kucak-Mehmet Şerif Erkek-Yakup Öztürk, İzmir, 2015.
- Klapsis, Antonis, “American Initiatives for the Relief of Greek Refugees 1922-1923”, **Genocide Studies and Prevention: An International Journal**, Volume 6, 2004.
- Kolonas, Vasilis, “1923’ten Önce ve Sonra Küçük Asya Rumlarının Konut Sorunu ve Mimari Tarzı”, **Ege’yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Derleyen: Renee Hirschon, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Kontogiorgi, Elsa, “H Apokatastasi 1922-1930 [İskân 1922-1930]”, **Istoria tou Neou Ellinismou [Çağdaş Yunan Tarihi]** Cilt 7, Ellinika Grammata, Atina, 2014.
- _____, “Makedonya’nın Yunanistan’a Ait Olan Kısımına Mülteci Yerleşiminin Ekonomik Sonuçları 1923-1932”, **Ege’yi Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Derleyen: Renee Hirschon, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2007.
- Sabuncakis, Xaris, “Karamanlidika, “Karamanlides: Mithoi kai Pragmatikotita” [Karamanlıca, Karamanlılar: Mitler ve Gerçekler], **Lihnari: Üç Aylık İonia Birliği Edebiyat ve Sanat Dergisi**, Sayı 40, Eylül 2010.
- Stellakou, Vasso, “Alan, Mekân ve Kimlik: Kapadokyalı İki Rum Grubunun Yerleşiminde Bellek ve Din”, **Ege’yi Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Derleyen: Renee Hirschon, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

Tağmat, Çağla Derya, “Lozan Barış Konferansı’na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos’un Dünyasında Lozan”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIV/29, Güz 2014.

Toprak, Seydi Vakkas, “I. Dünya Savaşı’ndan Sonra Nüfus Mübadelesi Kapsamında Türkiye’ye Göçenlere Karşı Yunanistan’ın Tutumunun İstanbul Basınına Yansımaları”, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 25, Bahar 2015.

Zaikos, Nikos, “To Prosfigiko Zitima stin Ellada: H Diethnis Dikaiiki Prooptiki” [Yunanistan’da Göçmen Sorunu: Uluslararası Hukuk Perspektifi], **Oi Prosfiges sth Makedonia: Apo thn Tragodia, stin Epopoia [Makedonya’daki Muhacirler: Trajediden Romantizme]** Editörler: Ioannis S. Koliopoulos-Iakovos D. Mihaliidis, Troia A. E Yayımevi, Atina, 2009.

Tezler

Koufos, Eirinis, **İ Metafora Tis Musikis Proforikotitas Sto Horo kai Sto Hrono: Parelthon kai Paron Sto Sementere Tis Kappadokias [Müzik Kültürünün Ülkeler ve Zamanda Taşınması. Kapadokya’nın Sementre Köyü, Geçmiş ve Şimdi]**, Makedonya Üniversitesi Müzik Bilimi ve Tekniği Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selanik, 2011.

Polatidis, Kleantis, **İ Apokatastasi Ton Prosfigon Stis Eparhies Kozanis kai Ptolemaidas Kata Tin Periodo 1922-1937 [Kozani ve Ptolemaidas Şehirlerine Mülteci İskâm 1922-1937]**, Batı Makedonya Üniversitesi, Florina Pedagoji Okulu İlköğretim Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Florina, 2016.

Stellakou, Vasos M., **Oi Prosfiges Tis Kappadokias Stin Ellada [Yunanistan’daki Kapadokya Göçmenleri]**, Aigaiou Üniversitesi Çevre Planlama Laboratuvarı Çevre Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Midilli, 1991.

Sürelî Yayınlar

Eleftheros Logos

Ethnos

Muhacir Sedası

Proia

Prosfigikos Kosmos

EK

ΜΟΥΧΑΤΖΗΡ ΣΕΔΑΣΗ

ΠΡΟΣΦΥΡΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΑΝΑΤΟΛΗ ΤΕΡΚ

ΓΕΛΕΓΙΜΤΙ ΣΙΡΑΑ

Κατασκοπία από Λαγκαράσι. — Ομοσπονδία των κωνσταντινουπόλεως. — Ομοσπονδία Σιρ.

Το αρχείο των κωνσταντινουπόλεως...
Το αρχείο των κωνσταντινουπόλεως...
Το αρχείο των κωνσταντινουπόλεως...

Σε ποταμίσια δάση...
Σε ποταμίσια δάση...
Σε ποταμίσια δάση...

Σε ποταμίσια δάση...
Σε ποταμίσια δάση...
Σε ποταμίσια δάση...

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Αδυνα 28. Μουχαμπί μαρμαρινομένη...
Αδυνα 28. Μουχαμπί μαρμαρινομένη...
Αδυνα 28. Μουχαμπί μαρμαρινομένη...

ΟΡΑΚΗ ΧΟΥΔΟΥΤΗ

Μουχαμπί μαρμαρινομένη...
Μουχαμπί μαρμαρινομένη...
Μουχαμπί μαρμαρινομένη...

Μουχαμπί μαρμαρινομένη...
Μουχαμπί μαρμαρινομένη...
Μουχαμπί μαρμαρινομένη...

Μουχαμπί μαρμαρινομένη...
Μουχαμπί μαρμαρινομένη...
Μουχαμπί μαρμαρινομένη...

ΠΑΛΑΗΚΤΕ ΕΣΤΙΑΝ

Αδυνα 28. Μουχαμπί μαρμαρινομένη...
Αδυνα 28. Μουχαμπί μαρμαρινομένη...
Αδυνα 28. Μουχαμπί μαρμαρινομένη...

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Ομοσπονδία...
Ομοσπονδία...
Ομοσπονδία...

Ομοσπονδία...
Ομοσπονδία...
Ομοσπονδία...

ΕΤΑΠΑΙ ΜΕΣΣΕΛΕΣΙ

Εβραϊκή...
Εβραϊκή...
Εβραϊκή...

ΚΙΟΥΝΤΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΜΕΤΑΦΟΡΑ

Ομοσπονδία...
Ομοσπονδία...
Ομοσπονδία...

Muhacir Sedası, 7 Aralık 1924

